

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ
ГРОМАДИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Рівень вищої освіти - другий (магістерський)

Виконала: студентка II курсу, групи 672-2
денної форми навчання
спеціальність 072 «Фінанси, банківська
справа, страхування та фондовий ринок»
Ванзуряк Олександра
Олександрівна_____

Керівник:
доцент кафедри фінансів і кредиту
Юрій Едуард Олександрович_____

До захисту допущено на засіданні кафедри
протокол № ____ від _____ 2024 р.

Завідувач кафедри фінансів і кредиту
_____ проф. Нікіфоров П.О.

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Ванзуряк О.О. Децентралізація як чинник сталого соціально-економічного розвитку територіальної громади. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок». Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2024.

У кваліфікаційній роботі проведено дослідження децентралізації як чинника сталого соціально-економічного розвитку територіальної громади. Узагальнено теоретико-методичні основи децентралізації у забезпеченні соціально-економічного розвитку громад: досліджено концептуальні засади сталого розвитку територіальних громад, розглянуто децентралізацію у забезпеченні соціально-економічного розвитку громад, визначено фінансову децентралізацію як інструмент соціально-економічного розвитку територій. Досліджено управління коштами місцевого бюджету в умовах децентралізації: досліджено практику формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів в Україні, проаналізовано доходну та видаткову частини бюджету Волоківської сільської територіальної громади. Розглянуто перспективи соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах децентралізації: узагальнено зарубіжний досвід забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад, визначено державно-приватне партнерство як інструмент соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах обмеженості бюджетних ресурсів.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, децентралізація, територіальна громада, бюджет, кошти бюджету.

ANNOTATION

Vanzuryak O.O. Decentralization as a factor of sustainable socio-economic development of the territorial community. - Manuscript. Qualification work for obtaining the second (master's) level of higher education in specialty 072 "Finance, banking, insurance and stock market". Yuri Fedkovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2024.

In the qualifying work, a study of decentralization as a factor of sustainable socio-economic development of the territorial community was carried out. The theoretical and methodological foundations of decentralization in ensuring the socio-economic development of communities are summarized: the conceptual foundations of the sustainable development of territorial communities are studied, decentralization in the provision of socio-economic development of communities is considered, financial decentralization is determined as a tool for the socio-economic development of territories. The management of local budget funds in conditions of

decentralization was studied: the practice of forming financial resources of local budgets in Ukraine was studied, the income and expenditure parts of the budget of the Volokiv rural territorial community were analyzed. The prospects of socio-economic development of territorial communities in conditions of decentralization are considered: foreign experience of ensuring socio-economic development of territorial communities is summarized, public-private partnership is defined as a tool for socio-economic development of territorial communities in conditions of limited budgetary resources.

Key words: socio-economic development, decentralization, territorial community, budget, budget funds.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____
(підпис) О.О. Ванзуряк

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД.....	9
1.1. Концептуальні засади сталого розвитку територіальних громад.....	9
1.2. Децентралізація у забезпеченні соціально-економічного розвитку громад.....	14
1.3. Фінансова децентралізація як інструмент соціально-економічного розвитку територій.....	21
Висновки до розділу 1.....	28
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ КОШТАМИ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	30
2.1. Практика формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів в Україні.....	30
2.2. Аналіз доходної частини бюджету Волоківської сільської територіальної громади.....	38
2.3. Аналіз видаткової частини бюджету Волоківської сільської територіальної громади.....	47
Висновки до розділу 2.....	53
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	55
3.1. Зарубіжний досвід забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад.....	55
3.2. Державно-приватне партнерство як інструмент соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах обмеженості бюджетних ресурсів.....	60
Висновки до розділу 3.....	66

ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72

ВСТУП

В умовах масштабних бойових дій роль місцевого самоврядування в забезпеченні оперативного та ефективного задоволення важливих соціально-економічних потреб громад значно зростає. Слід підкреслити, що останні два роки більшість органів місцевого самоврядування, окрім виконання своїх основних функцій, додатково займаються облаштуванням укриттів, відновленням інфраструктури, реконструкцією житла, підтримкою внутрішньо переміщених осіб, підрозділів територіальної оборони та інших військових формувань. Це обумовлено нагальними потребами ситуації, що склалася в країні.

Проблема регулювання взаємовідносин між національною, регіональною та місцевою владою в Україні, особливо у фінансовій сфері, назривала протягом десятиріч. Це зумовлено високою концентрацією управлінських функцій і фінансових ресурсів на центральному рівні, відносно низькою якістю державних послуг, недостатнім урахуванням місцевих пріоритетів і потреб громад та регіонів при розподілі коштів, хронічним дефіцитом місцевих бюджетів, а також значними регіональними відмінностями у рівні задоволення суспільних потреб.

Децентралізаційні реформи, які активно відбуваються в Україні протягом останніх десяти років, закладають основу для досягнення довгострокових цілей шляхом послідовного виконання конкретних завдань сталого розвитку місцевих громад у коротко- та середньостроковій перспективі. Це здійснюється через активну громадську участь, протидію корупції та оптимізацію управління децентралізаційними процесами.

Поточні результати фінансової децентралізації в умовах воєнного стану дозволяють оцінити спроможність громад у розв'язанні актуальних проблем сьогодення, а також окреслити додаткові заходи для зміцнення їх фінансової незалежності.

На сьогодні стратегічне планування сталого розвитку територіальних

громад в умовах децентралізації набуває особливої важливості.

Сталий розвиток територіальних громад привертає увагу багатьох науковців, серед яких варто відзначити таких дослідників, як Готра В.В., Котов І.В., Кравців В.С., Крайник О.М., Лещух І.В., Патинська М.М., Пітюлич М.М., Побережник Г.В., Попадинець Н.М., Патицька Х.О., Сторонянська І.З., Чубарь О.Г. та інших. Також серед науковців, які вивчали процеси децентралізації влади, можна назвати В. Борщевського, Н. Нижника, В. Андрущенка, Г. Одінцову, О. Лазора, І. Грицяка та інших. Останніми роками питання впровадження та ефективного функціонування фінансової децентралізації стало центральним у працях українських та зарубіжних дослідників: Набатова Ю.О., Ус Т.В., Кузькін Є.Ю., Сухарська Л.В., Серьогін С.М., Гончарук Н.Т., Ковбасюк Ю.В., Пиччотто С., Войтович В.В., Аванесова Н.Е., Сімків Л.Є., Кулик Т.П., Татарин Н.Б., Мордовцев О.С. та інших. Питання аналізу ефективності фінансової децентралізації в умовах війни досліджували М. Горбатюк, І. Цимбалюк, Ю. Радіонов, В. Вознюк, І. Лютий, О. Рожко.

Метою кваліфікаційної роботи є вироблення пропозицій щодо формування бюджетів та посилення фінансової спроможності територіальних громад.

Об'єктом кваліфікаційної роботи виступають місцеві бюджети України, а також бюджет Волоківської сільської територіальної громади, а предметом - система теоретико-методичних та практичних аспектів, що пов'язані з управлінням коштами згаданих бюджетів.

Відштовхуючись від мети дослідження, визначено його завдання:

1. Дослідити концептуальні засади сталого розвитку територіальних громад.
2. Розглянути децентралізацію у забезпеченні соціально-економічного розвитку громад.
3. Визначити фінансову децентралізацію як інструмент соціально-економічного розвитку територій.

4. Дослідити практику формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів в Україні.

5. Проаналізувати доходну частину бюджету Волоківської сільської територіальної громади.

6. Провести аналіз видаткової частини бюджету громади.

7. Узагальнити зарубіжний досвід забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад.

8. Обґрунтувати державно-приватне партнерство як інструмент соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах обмеженості бюджетних ресурсів.

У ході підготовки роботи використовувались різноманітні методи наукового пізнання, зокрема: метод узагальнення, метод порівняння; методи статистичного та економічного аналізу, абстрактно-логічний метод тощо.

Інформаційним забезпеченням виконання дослідження були закони та підзаконні нормативно-правові акти України, публікації як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, статистична інформація, звітність фінансового відділу Волоківської сільської територіальної громади.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що запропоновано визначення:

- сталий розвиток територіальних громад являє собою процес формування та підтримки самодостатніх спільнот на місцевому рівні, які здатні забезпечувати довготривале підвищення якості життя населення;

- фінансова децентралізація являє собою регламентований та науково обґрунтований механізм розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідальності між центральною та місцевою владою, який сприяє зростанню доходної бази місцевих бюджетів, забезпечує прозорий і справедливий розподіл податків, зібраних на певній території, а також надає можливість ефективно задовольняти фінансово-економічні та соціальні потреби мешканців громади в умовах сучасних кризових викликів.

Практичне значення результатів проведеного дослідження полягає в

тому, що напрацьовані пропозиції можуть бути використані в практичній діяльності Волоківської сільської територіальної громади.

Кваліфікаційна робота складається із вступу, основної частини (трьох розділів), висновків і літератури. Обсяг роботи - 78 сторінок друкованого тексту. Основний зміст роботи - 71 сторінок. Дослідження містить 6 рисунків і 12 таблиць.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД

1.1. Концептуальні засади сталого розвитку територіальних громад

Сталий розвиток територіальних громад являє собою процес формування та підтримки самодостатніх спільнот на місцевому рівні, які здатні забезпечувати довготривале підвищення якості життя населення. Цей розвиток охоплює економічну, соціальну та екологічну складові, сприяє ефективному управлінню ресурсами та послугами, а також передбачає збалансоване розподілення функцій та повноважень між центральними та місцевими органами влади. Головною метою такого підходу є створення стабільного середовища, яке сприятиме забезпеченню потреб нинішніх поколінь та збереженню ресурсів для майбутніх.

Ключову роль у сталому розвитку відіграє територіальна громада, яка розглядається як унікальна соціально-економічна система, в якій елементи тісно взаємопов'язані, займають значну площу та витрачають ресурси для власного прогресу. Інакше кажучи, територіальна громада — це саморегульована соціальна структура, що має сталий розвиток як основу для формування громадянського суспільства [28].

Розвиток територіальних громад розглядається у контексті їх сталого зростання, що потребує особливої уваги до концепції сталого розвитку (sustainable development). Ця концепція, визнана на міжнародному рівні, визначається гармонійною взаємодією економічних систем та громад між собою та з навколишнім середовищем. Сьогодні вона відображає якісно новий стан суспільного розвитку, який отримав назву постіндустріального [60].

Концепція сталого розвитку, або "sustainable development", має глибоке

історичне коріння та еволюціонувала з часом, про що свідчать численні декларації та міжнародні документи. Ці документи окреслюють пріоритетні напрями майбутнього розвитку світу, орієнтовані на збалансований підхід до глобальної еколого-соціально-економічної системи.

Термін "sustainable development" можна розглядати як процес покращення якості життя людей за умови збереження стабільності природних екосистем [60]. Відповідно до міжнародного стандарту ISO 26000:2010, сталий розвиток спрямований на задоволення потреб сучасного покоління без обмеження можливостей майбутніх поколінь задовольняти свої потреби [40].

Різноманітні підходи в рамках децентралізаційних перетворень дозволяють підсумувати, що сталий розвиток територіальних громад є основним завданням для забезпечення ефективних змін на місцевому рівні. Децентралізаційна реформа, розпочата в Україні у 2014 році, ознаменувалася прийняттям низки нормативних документів, таких як:

1. Концепція реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, затверджена 1 квітня 2014 року.
2. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 року.
3. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 року.
4. Зміни до Бюджетного і Податкового кодексів для підтримки фінансової децентралізації.

Ці реформи сприяли створенню інституту місцевого самоврядування як реальної владної структури, максимально наближеної до громадян. Завдяки децентралізації нові органи місцевого самоврядування отримали повноваження і ресурси, які раніше були доступні лише містам обласного значення.

Згідно з Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [40], розширення та консолідація громад здійснювались шляхом добровільного злиття з урахуванням думки місцевих жителів. При плануванні створення громади обов'язковим є визначення потенціалу ресурсів для

економічного й соціального розвитку, а також здатності забезпечити якісне надання послуг для населення.

Концепція сталого розвитку населених пунктів передбачає управління територіальною громадою в таких напрямках:

- 1) попередження техногенних аварій і захист від природних ризиків;
- 2) покращення санітарно-гігієнічних умов;
- 3) створення повноцінного життєвого середовища;
- 4) розвиток інженерної інфраструктури;
- 5) удосконалення виробничої інфраструктури;
- 6) розвиток транспортної мережі;
- 7) забезпечення житлом;
- 8) покращення соціальних умов життя;
- 9) раціональне використання природних ресурсів [41].

На основі цього можна визначити ключові ознаки сталого розвитку територіальних громад, що детальніше відображені в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Основні ознаки сталого розвитку територіальних громад

№ п/п	Ознаки	Їх характеристика
1	Економічна стійкість	Громада має розвинену економіку, що базується на різноманітних галузях та джерелах доходів, що забезпечує її стійке фінансове забезпечення
2	Соціальна інклюзія	Стале зростання якості життя всіх мешканців громади, забезпечення доступу до освіти, охорони здоров'я, житла та інших соціальних послуг
3	Екологічна збалансованість	Збереження та охорона навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів та впровадження екологічно чистих технологій
4	Партнерство та участь громадян	Активна участь громадян у прийнятті рішень та впровадженні проектів, сприяння взаємодії між громадськістю, бізнесом та владою
5	Інфраструктурний розвиток	Наявність якісної та доступної інфраструктури, такої як дороги, комунікації, водопостачання та інші комунальні послуги
6	Культурна та історична спадщина	Збереження та просування культурної та історичної спадщини громади як важливого чинника сталого розвитку
7	Ефективне управління	Наявність прозорих та ефективних механізмів управління та прийняття рішень, що забезпечують розвиток громади відповідно до її потреб та потенціалу

Ці характеристики свідчать, що сталий розвиток територіальних громад охоплює не лише економічні питання, а також соціальні, екологічні, культурні та управлінські аспекти.

В умовах євроінтеграційного курсу України, сталий розвиток місцевих громад передбачає проведення реформ у системі суспільних відносин, спрямованих на збалансовану взаємодію інтересів органів місцевого самоврядування, громади та суб'єктів підприємницької діяльності. Основною метою цих змін є забезпечення потреб населення та громад як на сучасному етапі розвитку України, так і в перспективі, відповідно до європейських стандартів і норм.

Забезпечення сталого розвитку місцевих громад в Україні слід будувати на основі досвіду європейських країн, таких як Польща, Німеччина, Австрія, країни Скандинавії, Словаччина та країни Балтії, які успішно реалізували децентралізаційні реформи.

У контексті сталого розвитку територіальних громад слід зазначити, що органи місцевого самоврядування стикаються з рядом викликів, серед яких можна виділити:

- зростання рівня забруднення повітря, водойм та території загалом;
- нестачу водних ресурсів;
- низький рівень розвитку інфраструктури та підприємницької діяльності;
- соціальну нерівність;
- збільшення рівня безробіття та недостатній рівень доходів населення;
- економічний спад у країні.

Для забезпечення ефективного сталого розвитку громад в Україні важливо:

- 3) залучати громадськість до процесу ухвалення рішень, що стосуються сталого розвитку територіальних громад;
- 4) стимулювати розвиток громади на основі партнерства та інноваційної співпраці між приватним та державним секторами;
- 5) використовувати стратегічне планування, враховуючи місцеві особливості та специфіку розвитку;
- 6) спрямовувати управлінські рішення на підвищення якості життя мешканців конкретної громади.

Такий підхід сприятиме ефективнішому вирішенню наявних проблем та забезпечить довгостроковий розвиток громад у гармонії з потребами людей та природного середовища.

Сталий розвиток територіальних громад в Україні потребує всебічного підходу, заснованого на кількох ключових засадах. Це передбачає спрямування всіх управлінських рішень на підвищення якості життя населення, впровадження стратегічного планування з урахуванням місцевих потреб, стимулювання інновацій та партнерських відносин між різними секторами, а також забезпечення широкої участі громадськості у процесі прийняття рішень. Такі підходи є необхідними для досягнення сталого й збалансованого розвитку громад, який відповідає потребам сьогодення й водночас зберігає ресурси для майбутніх поколінь.

Отже, сталий розвиток територіальних громад передбачає комплекс заходів організаційного та економічного характеру, спрямованих на зміцнення основ для сталого розвитку суспільства. В сучасних умовах варто визнати, що перспективні напрями розвитку країни залежать від ефективної діяльності територіальних громад у контексті забезпечення їх сталого розвитку, а основою для цього є децентралізаційні зміни, що трансформують територіальні взаємовідносини. Відповідно, сталий розвиток громад означає задоволення поточних потреб розвитку, забезпечуючи при цьому можливість для майбутніх поколінь досягати прогресу у поєднанні екологічних, соціальних та економічних факторів.

Загалом, розвиток територіальних громад розглядається як визначальний чинник для сталого розвитку країни. Україна, як і багато інших країн, стикається з численними викликами, які впливають на регіональний розвиток. Для подолання цих викликів важливо забезпечити ефективну взаємодію всіх учасників сталого розвитку та підвищити відповідальність як державних, так і місцевих органів влади у реалізації децентралізаційних змін, спрямованих на створення сприятливих умов для розвитку громад.

1.2. Децентралізація у забезпеченні соціально-економічного розвитку громад

Хоча питання децентралізації має давню історію, останні події зробили його надзвичайно актуальним. Для початку варто розібратися з основами цього процесу, що полягає у передаванні владних повноважень, функцій і ресурсів від центральної влади до місцевих органів самоврядування. Децентралізація спрямована на посилення автономії місцевих громад, що дає їм можливість оперативніше вирішувати власні потреби й завдання. У рамках децентралізації відбувається перехід від централізованої до більш розподіленої системи управління, де місцеві органи влади мають більше свободи у формуванні та впровадженні політики на своїх територіях. Цей підхід також сприяє підвищенню прозорості та ефективності управління, покращує рівень обслуговування громади та залучає громадян до прийняття важливих рішень.

З поміж підходів до визначення категорії "децентралізація" виділяють наступні:

- 1) самостійність у визначенні управлінських підходів [14];
- 2) передання окремих функцій центральних виконавчих органів на місцевий рівень [15];
- 3) делегування повноважень від вищих рівнів управління нижчим [34];
- 4) перерозподіл владних повноважень між центральними й місцевими органами [25].

Кожен з підходів акцентує увагу на різних аспектах децентралізації, але всі вони мають спільну мету — створити більш гнучку й ефективну систему управління.

При вивченні питання децентралізації Н. Нижник підкреслює, що цей процес є своєрідним способом протидії централізації та проявляється як її антипод. Місцеве самоврядування отримує право самостійно і остаточно приймати рішення в межах своїх повноважень. Децентралізація визначає сферу

державного управління і виступає своєрідною протилежністю централізації, що відображається через сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників [13].

Децентралізація надає ряд переваг, серед яких можна виокремити спрощену структуру управління на місцях, посилення зв'язку з громадськістю, підвищення прозорості в ухваленні рішень, заохочення регіональної координації та збільшення відповідальності перед місцевими громадами. Водночас, децентралізація не позбавлена недоліків, зокрема можливих ризиків, пов'язаних із невідповідністю стратегічних цілей окремих територіальних одиниць, труднощами в координації між різними рівнями управління та загрозою монополізації певних сфер з боку держави.

Децентралізацію можна поділити на політичну, адміністративну, ринкову та бюджетну. Адміністративна децентралізація передбачає часткове підпорядкування місцевих органів центральній владі. Політична децентралізація спрямована на перерозподіл владних функцій та розширення повноважень регіонів у прийнятті рішень. Бюджетна децентралізація полягає у передачі фінансових і матеріальних ресурсів, що забезпечує економічну незалежність регіонів. Ринкова децентралізація передбачає делегування окремих функцій державі та приватним структурам для ефективного управління. Усі ці форми взаємодоповнюють одна одну, підсилюючи загальні тенденції децентралізації та гармонійно співіснуючи в рамках одного процесу [14].

Згідно із Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, для успішного впровадження децентралізації необхідно врахувати кілька ключових факторів:

1. Надмірна централізація процесу ухвалення рішень. Після здобуття незалежності в Україні спостерігалася значна централізація влади. Це питання стало особливо актуальним у 2014 році, коли форма суперпрезидентської республіки призвела до концентрації владних повноважень і ресурсів у руках виконавчої вертикалі. В результаті Кабінет Міністрів, як найвищий орган виконавчої влади, мав обмежені повноваження, а Верховна Рада втратила

частину своєї ролі, що поставило під загрозу розвиток парламентаризму. Місцеве самоврядування було майже занедбане, а фінансова незалежність громад суттєво знижена, що сприяло поширенню корупції.

2. Фінансова неспроможність місцевих органів влади. Брак фінансової бази та ресурсів не дозволяє місцевим органам самоврядування ефективно розв'язувати повсякденні проблеми громад.

3. Недотримання принципу субсидіарності в розподілі повноважень та доходів. Відсутність стабільних джерел надходжень до місцевих бюджетів обмежує можливості самоврядування на місцях.

4. Невідповідність адміністративно-територіального устрою сучасним вимогам. Численні малі громади, відсутність підприємств на їхній території, а також малі доходи населення ускладнюють наповнення місцевих бюджетів, що створює перешкоди в управлінні розвитком територій.

5. Відсутність відповідальності за розвиток території та слабкий рівень довіри між владою і громадськістю.

6. Недостатня інфраструктура та низька якість послуг для населення в різних громадах.

7. Погіршення доступності і якості публічних послуг через обмеженість можливостей місцевого самоврядування у виконанні власних та делегованих повноважень.

8. Розбіжності між органами місцевого самоврядування та інтересами територіальних громад щодо соціально-економічного розвитку.

9. Зниження професіоналізму посадових осіб місцевих органів влади. Низька конкурентоспроможність на ринку праці та втрата престижу державної служби негативно впливають на ефективність управлінських рішень [27].

Ці фактори вимагають комплексного підходу для досягнення успішної децентралізації та розвитку місцевого самоврядування в Україні.

Децентралізація в Україні є однією з найважливіших реформ, яка здобула підтримку як серед громадян, так і на міжнародному рівні. Ця реформа полягає в передачі значної частини управлінських повноважень і фінансових ресурсів

від центральних органів влади до місцевих громад. Головною метою є покращення добробуту населення через посилення відповідальності місцевих органів, підвищення їхньої ефективності й стимулювання розвитку регіонів. Як і будь-яка масштабна реформа, децентралізація має як успіхи, так і виклики, на які варто звернути увагу. До основних досягнень децентралізації можна віднести:

1. Посилення ролі місцевого самоврядування. Завдяки реформі місцеві громади отримали можливість самостійно ухвалювати ключові рішення у сферах освіти, охорони здоров'я, інфраструктури та економіки.

2. Фінансова незалежність громад. Децентралізація створила умови для зростання фінансової автономії місцевих громад, забезпечуючи їм стабільні ресурси для реалізації власних проєктів та ініціатив.

3. Збільшення участі громадян. Завдяки реформі громадяни стали більш активно долучатися до процесів прийняття рішень, що підвищило їхню залученість і зацікавленість у розвитку власної громади.

Такий підхід до управління сприяє загальному зміцненню регіонів, що робить країну більш стійкою до внутрішніх та зовнішніх викликів.

Кравченко О. О., Шпурик Н. Ю. стверджують: «Серед викликів, що супроводжують процес реформування, можна виділити такі ключові моменти:

1. Регіональна нерівність. Попри те, що децентралізація сприяє розвитку місцевих громад, вона може загострювати дисбаланс між економічно сильнішими та слабшими регіонами.

2. Різниця в рівні кваліфікації кадрів на місцях. Для ефективного управління необхідно мати кваліфікований персонал на місцевому рівні, однак не у всіх громадах є достатня кількість підготовлених фахівців.

3. Фінансові ресурси. Попри розширення фінансової автономії, окремі громади можуть зіткнутися з браком коштів через обмежені місцеві доходи та великий обсяг завдань» [29].

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну у лютому 2022 року внесло значні корективи у всі сфери життя, зокрема й у процес

реформування. Військова агресія призвела до значних руйнувань, але також дала поштовх важливим позитивним змінам стратегічного характеру. Відбулося суттєве покращення координації між органами державної влади, керівництвом місцевих громад, громадськими та волонтерськими організаціями. Це сприяло створенню дієвих механізмів для економічної підтримки Збройних Сил України, успішному переміщенню бізнесу із зон бойових дій до західних регіонів, а також ефективній евакуації цивільного населення.

Останнім часом експертні кола все більше аналізують перспективи децентралізації та можливості розвитку територіальних громад у контексті воєнного стану, зокрема з огляду на фінансову спроможність та стійкість місцевих бюджетів. Особлива увага приділяється необхідності збереження принципу субсидіарності, що передбачає ефективне делегування повноважень органам місцевого самоврядування, зокрема у сфері бюджетного планування та управління фінансовими ресурсами. На цьому тлі існує широкий спектр думок: з одного боку, є пропозиції щодо формування більш централізованої структури управління, зокрема задля посилення контролю над фінансовими потоками, що нагадує військову модель управління. З іншого боку, чимало економістів вказують на критичну важливість збереження фінансової автономії місцевих громад для максимального використання їхнього економічного та людського капіталу.

Практика, отримана Україною під час війни, показує ефективність локальної самоорганізації населення, що включає налагодження волонтерських ініціатив та локальних економічних проєктів. Це підтверджує перевагу децентралізованих фінансових рішень перед централізованими моделями, зокрема в аспекті оперативного залучення та розподілу ресурсів на потреби оборони. Таким чином, у нинішніх умовах пріоритетом має стати не лише адаптація системи місцевого самоврядування, а й її фінансова стабільність та інституціоналізація, що враховуватиме вже досягнуті результати децентралізації. Спроби ж посилити централізовану ієрархію можуть викликати економічні та управлінські ризики, особливо у контексті повоєнного

відновлення, де місцеві громади відіграватимуть ключову роль у відбудові економіки.

На думку Борщевського В., Матвєєва Є.: «Уже сьогодні важливо повернутися до обговорення ефективної системи розподілу фінансових ресурсів, що акумулюються в місцевих громадах. Зокрема, слід розглянути шляхи розподілу між тими, хто забезпечує дохідну частину місцевих бюджетів, і тими, котрі спрямовуються до державного бюджету. Варто звернути увагу на можливість, щоб адміністрування місцевих фінансових надходжень здійснювалося самими громадами, як це практикується в деяких європейських країнах, таких як Польща. Це допоможе створити ефективніший механізм контролю за сплатою податків на місцевому рівні, а також зменшить ризики ухилення від оподаткування. Крім того, такий підхід дозволить збільшити потенційні надходження до місцевих бюджетів, зокрема від земельного податку і податку на нерухомість, так як органи місцевого самоврядування будуть зацікавлені покращувати систему обліку та контролю відповідних об'єктів оподаткування» [29].

У 2023 році Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України підготувало план продовження реформи місцевого самоврядування на період 2024-2027 років, враховуючи виклики воєнного часу. Основні завдання цього плану передбачають:

1. Перетворення обласних та районних державних адміністрацій на органи префектурного типу.
2. Відновлення функціонування органів місцевого самоврядування та виконавчої влади на звільнених від окупації територіях.
3. Розмежування повноважень місцевих органів та виконавчої влади відповідно до принципу субсидіарності.
4. Підвищення фінансової стійкості органів місцевого самоврядування.
5. Формування конкурентоспроможної та професійної служби в ОМС.
6. Запровадження механізмів для активної участі громадян у прийнятті рішень на місцевому рівні та розвиток форм прямої демократії.

7. Зміцнення інституційної здатності асоціацій органів місцевого самоврядування.

8. Закріплення досягнень реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Конституції України.

В умовах повномасштабної війни та на шляху інтеграції до ЄС, Україна стикається з численними викликами, що вимагають фінансової стабільності та ефективного розподілу ресурсів. У процесі децентралізації акцент зміщено на створення фінансово спроможних регіонів, які здатні самостійно управляти своїми бюджетами та ресурсами. Важливо, що це завдання визначено у співпраці з експертами та представниками місцевих органів влади під час публічних консультацій.

Одним з найважливіших аспектів на шляху до ефективної децентралізації є вирішення фінансових та юридичних питань, зокрема чіткого розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями в умовах воєнного стану. Крім того, вже розроблено законопроект, який передбачає механізми відновлення фінансової діяльності та місцевого самоврядування після закінчення воєнного стану. У майбутньому планується активне обговорення цього законопроекту із залученням експертів Ради Європи з метою його вдосконалення.

Окрему увагу приділено питанням фінансової спроможності регіонів та громад. Їх здатність залучати і використовувати фінансові ресурси ефективно, забезпечуючи збалансованість бюджетів, є ключовою передумовою для подальшого розвитку. Посилення місцевих бюджетів через ефективне використання фінансових інструментів, таких як місцеві податки і збори, а також субвенції від держави, сприятиме підвищенню рівня фінансової автономії регіонів.

Таким чином, децентралізація в Україні – це комплексний процес, який включає фінансове зміцнення регіонів. Важливо продовжувати роботу над покращенням системи управління, зокрема шляхом впровадження нових стратегій фінансового планування та контролю. Підвищення фінансової

прозорості та відповідальності має стати пріоритетом як для уряду, так і для місцевих органів влади, що в кінцевому підсумку сприятиме стійкому розвитку економіки та покращенню якості життя громадян.

1.3. Фінансова децентралізація як інструмент соціально-економічного розвитку територій

Соціально-економічний розвиток територіальних утворень України відіграє важливу роль у забезпеченні стабільного зростання місцевих доходів і підвищенні якості життя населення через надання матеріальних ресурсів та суспільних благ. Процес такого розвитку є комплексним та поступовим, і він належить до ключових пріоритетів національної політики.

Ковбасюк Ю. В. зазначає, що: «Для забезпечення ефективності соціально-економічного розвитку необхідно використовувати інструменти бюджетної й податкової політик держави. Вони сприяють розвитку суспільного виробництва, враховуючи потреби та інтереси громади» [23]. Проте, слід відзначити, що через територіальні відмінності ці інструменти можуть виявлятися недостатніми.

У контексті цього, актуальним є дослідження поняття "фінансова децентралізація", яке має важливе значення для підвищення самостійності місцевих бюджетів у виконанні їхніх функцій на місцевому рівні. Фінансова децентралізація є одним із ключових напрямів досягнення незалежності територіальних утворень від державної підтримки та забезпечення ефективного функціонування місцевого самоврядування.

Ключові підходи до визначення поняття «фінансова децентралізація» та особливості його використання в нинішніх реаліях України представлено на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Підходи щодо визначення поняття «фінансова децентралізація»

Фінансова децентралізація являє собою регламентований та науково обґрунтований механізм розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідальності між центральною та місцевою владою, який сприяє зростанню доходної бази місцевих бюджетів, забезпечує прозорий і справедливий розподіл податків, зібраних на певній території, а також надає можливість ефективно задовольняти фінансово-економічні та соціальні потреби мешканців громади в умовах сучасних кризових викликів.

Крім того, варто зазначити, що фінансова децентралізація є багатовимірним процесом, який спрямований на стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів і реалізується через певні напрями (див. рис. 1.2).

Рис. 1.2. Загальні напрями впровадження та функціонування інституту фінансової децентралізації

Однією з головних переваг фінансової децентралізації є створення умов для розвитку горизонтальної та вертикальної бюджетної конкуренції, що стимулюватиме сталий та ефективний соціально-економічний розвиток регіонів. Це також дозволить підвищити якість надання публічних послуг місцевими органами влади, враховуючи індивідуальні потреби та преференції

мешканців громад.

Водночас фінансова децентралізація може створювати певні ризики, включаючи підвищення рівня корупції на локальному рівні, зниження впливу держави на розвиток регіонів, загострення просторової соціально-економічної нерівності та посилення сепаратистських настроїв.

Для мінімізації негативних наслідків та максимального використання переваг фінансової децентралізації необхідно систематизувати теоретичні та практичні аспекти її впровадження та вдосконалення.

Модель функціонування системи фінансової децентралізації складається з кількох ключових підсистем:

1. Управлінська підсистема, яка об'єднує суб'єктів та об'єкти з єдиною метою.
2. Функціонально-методична підсистема, що включає методи, принципи, функції та інформаційну базу, яка є основою всієї системи.
3. Підсистема аналізу, оцінки та планування, що дозволяє на основі ретроспективного аналізу розробляти ефективні плани для впровадження нових елементів та вдосконалення існуючих.
4. Підсистема удосконалення, яка передбачає впровадження заходів для покращення умов функціонування системи.
5. Підсистема контролю, яка забезпечує зворотний зв'язок між учасниками процесу для моніторингу успішності його реалізації.

Така модель сприяє ефективнішому управлінню та використанню фінансових ресурсів у рамках децентралізації.

Основна особливість цієї системи полягає у виділенні семи ключових напрямків у підсистемі, спрямованій на вдосконалення процесу фінансової децентралізації. Ці напрями мають стати основою для забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах сучасної економічної кризи:

1. Розширення податкової бази органів місцевого самоврядування. Згідно з результатами досліджень [1, 49], більшість територіальних громад,

включаючи об'єднані громади, стикаються з проблемою нестачі коштів для задоволення своїх фінансових потреб через обмежені фінансові ресурси. Це свідчить про необхідність збільшення ролі місцевих податків та зборів у формуванні бюджету. Для вирішення цієї проблеми запропоновано наступні заходи:

- розширити перелік місцевих податків та зборів, а також надати органам місцевого самоврядування більше повноважень щодо їх впровадження та адміністрування. Це має враховувати реальні можливості кожної громади, їхні умови та історичний досвід. Варто також зазначити, що законодавче регулювання не повинно обмежувати податкову ініціативу місцевої влади [59].

- визначити обов'язковий перелік місцевих податків для всієї країни. У випадках, коли окрема громада не може стягувати податки за повними ставками, дозволити застосування мінімальних ставок. Також необхідно визначити мінімальні та максимальні рівні ставок для можливості їх адаптації на місцевому рівні. Це сприятиме вирішенню проблеми територіальної диференціації.

- перевести окремі загальнодержавні податки до категорії місцевих. Це підвищить фінансову активність та сприятиме розвитку інфраструктури в регіонах.

- ліквідувати податки, які є неефективними через високі витрати на адміністрування, що перевищують надходження.

Цей підхід спрямований на створення більш гнучкої та ефективної системи місцевого оподаткування, яка допоможе територіальним громадам краще адаптуватися до своїх фінансових потреб та сприятиме розвитку регіональної економіки.

2. Розробка та оптимізація підходів і методів функціонування фінансової децентралізації. Принципи та інструменти, які використовуються в рамках цього процесу, мають бути універсальними. Проте, кожна територіальна громада може адаптувати їх відповідно до своїх потреб, закріплюючи це у відповідних управлінських документах, таких як статuti, стратегії, програми,

проекти або наукові дослідження. Це дозволяє приймати ефективні управлінські рішення з урахуванням специфіки місцевих умов і наявного потенціалу територіальної громади, що сприятиме підвищенню результативності.

3. Розвиток системи вирівнювання просторової диференціації між територіальними утвореннями. Просторова диференціація створює дві важливі проблеми:

- фінансово слабкі громади часто не мають стимулу підвищувати власний фінансовий потенціал, оскільки вони можуть втратити доступ до основних та додаткових дотацій з державного бюджету.

- більш заможні громади також можуть бути незацікавлені у значному зростанні фінансових показників через необхідність віддавати частину доходів у вигляді реверсної дотації на підтримку слабших громад.

Для вирішення цих проблем доцільно впровадити механізми, що дозволяють громадам розширювати власну податкову базу на основі результативності їх діяльності. Це забезпечить диференційований підхід, де активні громади отримуватимуть преференції, а менш активні можуть стикнутися зі зменшенням державної підтримки.

4. Забезпечення механізмів підтримки та розвитку операційної, фінансової та інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання. Ефективне функціонування великих, середніх та малих підприємств безпосередньо впливає на збільшення надходжень до місцевих бюджетів, що сприяє розвитку територіальних громад.

Суттєву роль у цьому процесі відіграє створення привабливого інвестиційного клімату для регіонів. Серед основних заходів для його формування можна виділити такі:

- 1) розробка сучасної системи інформування про інвестиційні можливості громад, з використанням як традиційних, так і новітніх інноваційних каналів;

- 2) спрощення процедур звернення та обслуговування інвесторів, що забезпечить сприятливі умови з боку місцевих органів влади;

3) запровадження податкових та інших пільгових умов для нових та постійних інвесторів на певний період;

4) забезпечення прозорого та стабільного середовища для ведення господарської діяльності завдяки підтримці місцевих органів влади [45].

5. Модернізація системи міжбюджетних трансфертів. Необхідно звернути увагу на наступні аспекти:

1) прозорий розподіл повноважень між центральними, регіональними та місцевими органами самоврядування у сфері бюджетних відносин для підвищення ефективності їхньої взаємодії;

2) розробка та впровадження механізму, що забезпечить відповідність між видатками місцевих бюджетів та джерелами доходів для їх фінансування;

3) створення умов для соціально-економічного розвитку територіальних громад, що сприятиме підвищенню бюджетної дисципліни та покращенню управлінських рішень;

4) спрямування надлишкових коштів місцевих бюджетів до вищих рівнів, що підвищить ефективність використання фінансових ресурсів;

5) законодавче забезпечення управління міжбюджетними відносинами для досягнення стабільності та прозорості бюджетного процесу на всіх рівнях.

6. Розширення можливостей для залучення членів територіальної громади до фінансової підтримки місцевого розвитку. Цей напрямок передбачає забезпечення прозорості та відкритості фінансових процесів, що сприятиме зміцненню довіри громадян до бюджетної політики громади, а також посиленню ефективності громадського контролю над розподілом місцевих ресурсів. Зокрема, в умовах сучасної України фінансовий контроль з боку членів громади залишається недостатньо розвиненим і часто обмежується теоретичними аспектами. Відтак, для активної участі в питаннях розвитку громади представникам громадськості потрібно не лише виконувати свої обов'язки, а й володіти знаннями щодо реалізації своїх прав.

7. Проведення регулярних тренінгів та досліджень у сфері фінансової децентралізації із залученням експертів різних галузей. Цей напрямок включає

організацію інноваційних програм навчання для представників сфери фінансової децентралізації за участю провідних експертів, учених та міжнародних партнерів, що дозволяє переймати досвід розвинених країн. Також передбачається впровадження сертифікованих навчальних програм у співпраці з провідними закладами освіти України та світу. Така підсистема підвищує ефективність фінансової децентралізації, забезпечуючи постійний обмін новими ідеями та методами управління.

Таким чином, під соціально-економічним розвитком територіальної громади необхідно розуміти поступальний процес, який є важливим пріоритетом національної політики, спрямованим на зростання доходів на місцевому рівні та покращення умов життя для всіх членів громади. Цей розвиток забезпечується наданням необхідних матеріальних ресурсів та суспільних благ, сприяючи сталому благополуччю населення. Фінансова децентралізація являє собою регламентований та науково обґрунтований механізм розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідальності між центральною та місцевою владою, що сприяє зростанню доходної бази місцевих бюджетів, забезпечує прозорий і справедливий розподіл податків, зібраних на певній території, а також надає можливість ефективно задовольняти фінансово-економічні та соціальні потреби мешканців громади в умовах сучасних кризових викликів.

Висновки до розділу 1

В процесі вивчення теоретико-методичних основ децентралізації у забезпеченні соціально-економічного розвитку громад зроблено наступні висновки:

- досліджено концептуальні засади сталого розвитку територіальних громад. Ключову роль у сталому розвитку відіграє територіальна громада.

Сталий розвиток територіальних громад являє собою процес формування та підтримки самодостатніх спільнот на місцевому рівні, які здатні забезпечувати довготривале підвищення якості життя населення. Сталий розвиток територіальних громад охоплює не лише економічні питання, а також соціальні, екологічні, культурні та управлінські аспекти. Сталий розвиток територіальних громад передбачає комплекс заходів організаційного та економічного характеру, спрямованих на зміцнення основ для сталого розвитку суспільства;

- розглянуто децентралізацію у забезпеченні соціально-економічного розвитку громад. Децентралізація спрямована на посилення автономії місцевих громад, що дає їм можливість оперативніше вирішувати власні потреби й завдання, сприяє підвищенню прозорості та ефективності управління, покращує рівень обслуговування громади та залучає громадян до участі в процесі прийняття важливих рішень. Децентралізація в Україні є однією з найважливіших реформ, яка здобула підтримку як серед громадян, так і на міжнародному рівні. Головною метою є покращення добробуту населення через посилення відповідальності місцевих органів, підвищення їхньої ефективності та стимулювання розвитку регіонів;

- визначено фінансову децентралізацію як інструмент соціально-економічного розвитку територій. Фінансова децентралізація являє собою регламентований та науково обґрунтований механізм розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідальності між центральною та місцевою владою, що сприяє зростанню доходної бази місцевих бюджетів, забезпечує прозорий і справедливий розподіл податків, зібраних на певній території, а також надає можливість ефективно задовольняти фінансово-економічні та соціальні потреби мешканців громади в умовах сучасних кризових викликів. Однією з головних переваг фінансової децентралізації є створення умов для розвитку горизонтальної та вертикальної бюджетної конкуренції, що стимулюватиме сталий та ефективний соціально-економічний розвиток регіонів.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ КОШТАМИ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ

2.1. Практика формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів в Україні

Серед ключових завдань децентралізації можна виділити зміцнення фінансової самостійності місцевих органів влади, надання їм надійних і довгострокових джерел доходу та реформування системи взаємодії між місцевими та державним бюджетами в Україні.

Починаючи з 2015 року, одночасно з реформами в бюджетній і податковій сферах, в Україні почався процес об'єднання територіальних громад, спричинивши зміни в структурі бюджетної системи (див. табл. 2.1) [36].

Таблиця 2.1.

Кількість місцевих бюджетів України з прямими міжбюджетними
відносинами з Державним бюджетом України

Види місцевих бюджетів	Рік			
	2014	2020	2022	2024
Обласні бюджети	24	24	24	24
Районні бюджети	488	448	119	119
Бюджети міст обласного підпорядкування, об'єднаних територіальних громад	180	980	1438	1438
Бюджет м. Київ	1	1	1	1
Бюджет АР Крим Бюджет м. Севастополь	1	-	-	
Разом місцевих бюджетів, що мають прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом України	694	1453	1582	1582

На початок 2014 року в бюджетній системі України нараховувалося приблизно 12 тисяч бюджетів, з яких лише 694 (близько 6%) мали прямі

взаємовідносини з державним бюджетом. Це були обласні бюджети, бюджети міст обласного значення, бюджет АР Крим, а також бюджети міст Києва та Севастополя.

Впровадження законодавчих й регуляторних змін, спрямованих на формування фінансово спроможних громад і укрупнення районів, кардинально вплинуло на структуру бюджетної системи України та на міжбюджетні відносини. Слід враховувати, що у 2014-2020 роках з реальних міжбюджетних взаємин були виключені бюджети, сформовані на тимчасово окупованих територіях Донецької, Луганської областей та АР Крим. Через проведення бюджетної реформи паралельно з адміністративною з 2021 року відбулося скорочення кількості районів, а отже, і районних бюджетів на 75% (з 488 до 119), разом із восьмиразовим зростанням кількості бюджетів місцевого самоврядування.

Один із показників посилення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування в межах бюджетної системи — це збільшення питомої ваги місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України (див. рис. 2.1) [36].

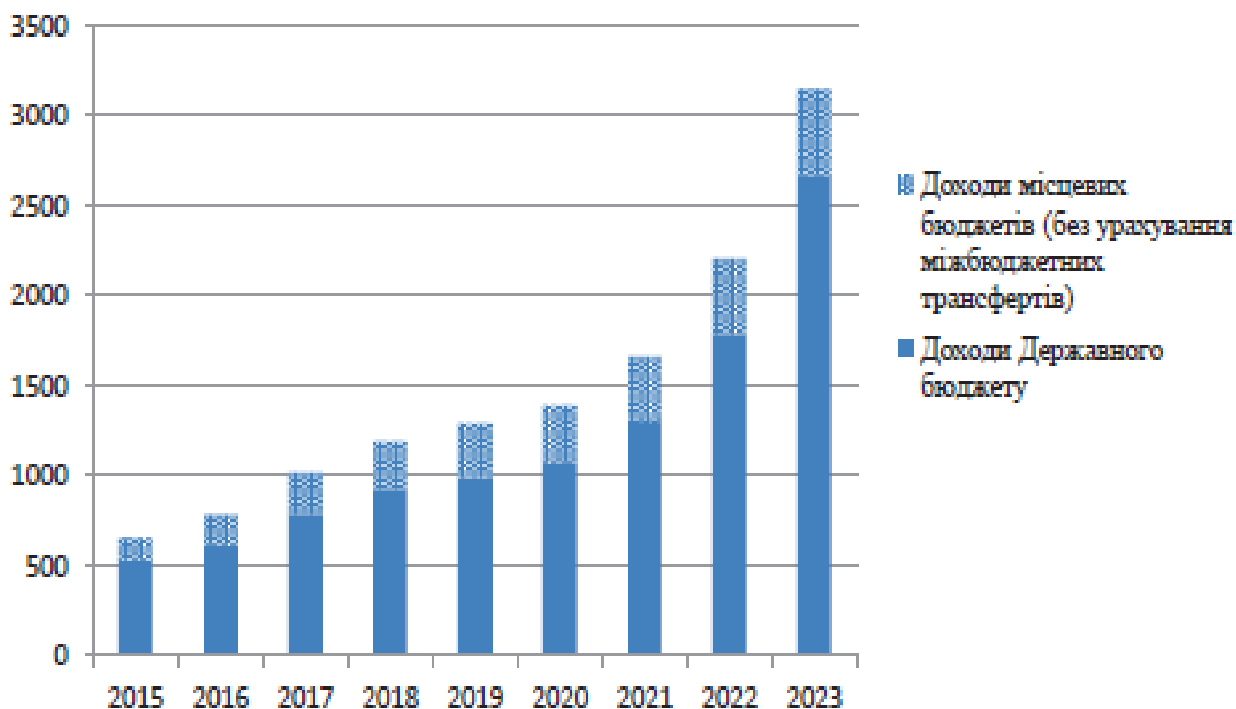

Рис. 2.1. Динаміка доходів зведеного бюджету України у розрізі державного та місцевих бюджетів, млрд. грн.

Звернімо увагу, що в період з 2015 по 2021 рік, ще до активної фази воєнних дій, частка доходів місцевих бюджетів у загальних доходах зведеного бюджету збільшилася з 15,5% до 22%. Це свідчить про поступове зміцнення фінансової самостійності місцевих органів самоврядування, підвищення їхньої фінансової спроможності та зростання потенціалу для ефективного виконання функцій, спрямованих на розвиток громад, задоволення існуючих потреб населення та підтримку підприємництва. Саме в цей період доходи місцевих бюджетів зросли втричі, що випереджає зростання доходів державного бюджету в 2,4 рази. Це свідчить про позитивний вплив реформ в адміністративно-територіальній, податковій і бюджетній сферах, що були спрямовані на посилення місцевого самоврядування та поступове підвищення ресурсної спроможності громад у середньостроковій перспективі.

З початком масштабної війни у 2022 році питома вага доходів місцевих бюджетів у зведеному скоротилася до 19% у 2022 році та 15% у 2023 році. Це зумовлено централізацією фінансових ресурсів для підтримки обороноздатності, зниженням податкових надходжень через економічний спад у багатьох галузях, а також масовою вимушеною міграцією населення. У 2022 році фактичне виконання місцевих бюджетів за доходами склало 93,7%, а у 2023 році – 97,6%. В умовах війни місцеві органи влади зуміли забезпечити збір податкових надходжень на 100,9% у 2022 році та 102,3% у 2023 році, а неподаткових надходжень — на 95,5% та 103,3% відповідно. Це свідчить про високу якість бюджетного планування, фінансову дисципліну та пошук можливостей для збільшення дохідної бази в умовах кризи. Основною причиною недовиконання доходів місцевих бюджетів стало недоотримання міжбюджетних трансфертів — їх виконання становило 78,3% у 2022 році та 86,8% у 2023 році. Враховуючи значну роль податкових і неподаткових надходжень у структурі місцевих бюджетів, їхнє майже повне виконання дає можливість стверджувати, що органи місцеві органи ефективно управляють фінансовими ресурсами.

Детальна динаміка доходів місцевих бюджетів згідно бюджетної

класифікації представлена на рисунку 2.2 [36].

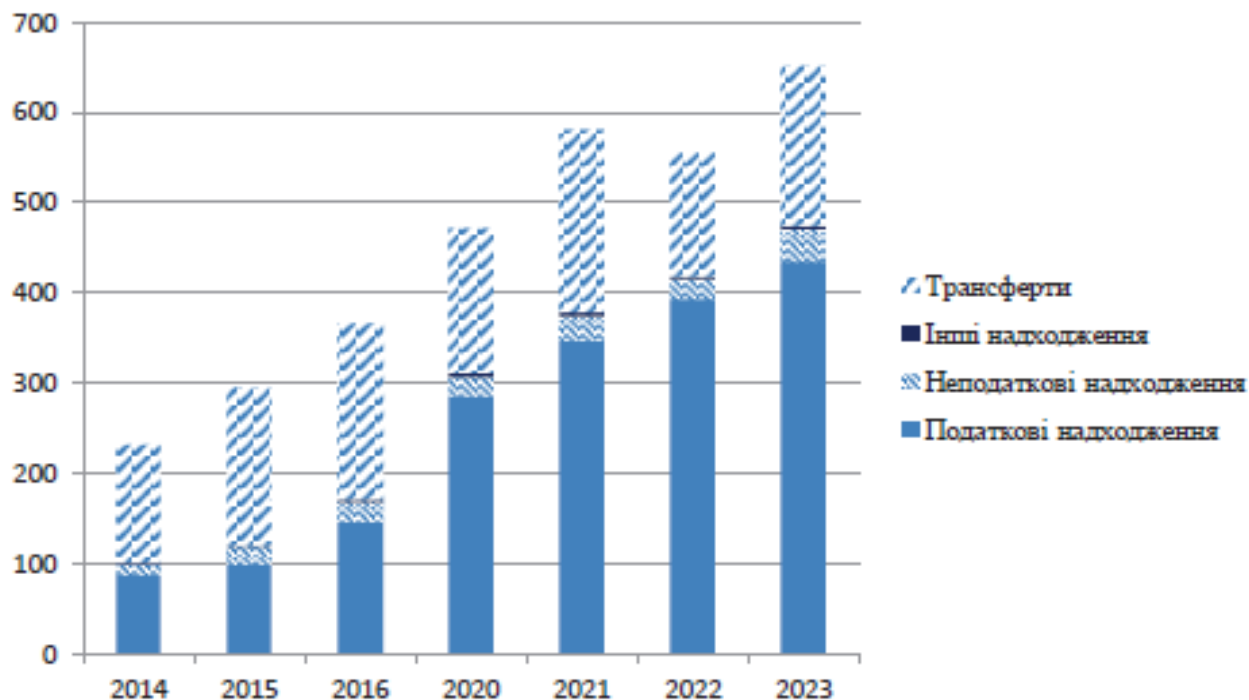

Рис. 2.2. Динаміка доходів місцевих бюджетів України, млрд. грн.

За період з 2014 до 2023 року номінальний обсяг доходів місцевих бюджетів, включаючи міжбюджетні трансферти, зріс у 2,8 разів — з 231,6 млрд. грн. до 652,7 млрд. грн. Однак у 2022 році дохідна база місцевих бюджетів знизилася до 555,1 млрд. грн. Це зумовлено початком військової агресії в Україні, спадом ділової активності, масовою міграцією населення, розривом ділових і виробничих зв'язків, зменшенням заробітних плат та наданням владою податкових пільг щодо сплати єдиного податку, котрий є значущим джерелом доходів місцевих бюджетів. У 2023 році відбулося поступове пожвавлення економічної активності, що супроводжувалося підвищенням мінімальної заробітної плати та зростанням середнього рівня оплати праці в багатьох галузях, завдяки чому доходи місцевих бюджетів знову почали зростати.

Для оцінки можливостей подальшого зміцнення дохідної бази місцевого самоврядування важливо проаналізувати структуру доходів бюджетів та визначити ключові податкові надходження місцевих бюджетів (табл. 2.2) [36].

Таблиця 2.2.

Структура доходів місцевих бюджетів України, %

Групи доходів бюджету	Роки						
	2014	2015	2016	2020	2021	2022	2023
Податкові надходження, в т.ч.	37,7	33,4	40,1	60,6	59,7	70,9	66,6
Податок на доходи фізичних осіб	27	18,7	21,6	37,7	36,5	49,0	44,4
Місцеві податки і збори, в т.ч.	3,5	9,2	11,5	16,1	15,5	15,2	15,3
- податок на майно	0	5	6,4	6,7	7,4	6,6	6,7
- єдиний податок	3,2	3,7	4,7	8,1	7,9	8,5	8,6
Неподаткові надходження	5,3	6,8	6	4,6	4,7	3,9	5,6
Інші доходи місцевих бюджетів	0,6	0,7	0,5	0,8	0,7	0,5	0,6
Трансфери від органів державного управління	56,4	59,1	53,4	34	34,9	24,6	27,2
Разом	100	100	100	100	100	100	100

До впровадження децентралізації у 2014 році основним джерелом наповнення місцевих бюджетів були державні трансфери (дотації та субвенції), які становили понад половину їх дохідної частини (56,4%). Така залежність від центрального бюджету свідчила про низький рівень фінансової автономії місцевого самоврядування. Водночас частка податкових та неподаткових надходжень, що є власними ресурсами місцевих бюджетів, у 2014 році складала лише 43% загальних доходів.

Фінансова децентралізація докорінно змінила структуру доходів місцевих бюджетів, і вже у 2023 році частка трансфертів зменшилася до 27,2%, тоді як питома вага податкових надходжень зросла до 66,6%. Ключовими серед них стали ПДФО та місцеві податки і збори. Найбільш значущим податковим джерелом є саме ПДФО, частка якого у доходах місцевих бюджетів зросла з 27% до 44,4%.

До реформи 2014 року 100% надходжень від ПДФО (за винятком деяких доходів Києва та Севастополя) розподілялися між різними рівнями місцевих бюджетів. Проте, з 2015 року за Бюджетним кодексом ПДФО частково розмежовується між державним і місцевими бюджетами. За результатами

адміністративно-територіальної реформи 2020 року компетенції районних бюджетів було скорочено, і тепер ПДФО не розподіляється на цьому рівні. Також із 2022 року, з метою стабільного проходження опалювального сезону та своєчасної оплати комунальних послуг, змінено частку ПДФО на користь територіальних громад. З огляду на потребу фінансування військових витрат, з 1 жовтня 2023 року та до завершення воєнного стану, 100% ПДФО з доходів військовослужбовців, поліцейських та інших службових осіб зараховуються до державного бюджету.

Стабільне зростання надходжень від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) до місцевих бюджетів має підтримуватися заходами з детінізації економіки, відновленням ділової активності, контролем за офіційним працевлаштуванням найманих працівників, поступовим підвищенням мінімальної та середньої заробітної плати, зростанням продуктивності праці та розвитком підприємств, що виготовляють продукцію з високою доданою вартістю. Значущу частку доходів місцевих бюджетів становлять місцеві податки та збори, що належать до власних доходів органів місцевого самоврядування. Завдяки реформі, питома вага цих доходів зросла з 3,5% до 15,3%, що відповідає підходам розвинених країн. Особливо посилилася роль єдиного податку, що підкреслює важливість створення сприятливих умов для бізнесу та підвищення інвестиційної привабливості громад. Відновлення економіки, створення нових підприємств та робочих місць із гідною оплатою праці сприятиме зростанню податкових надходжень, що дозволить громадам вкладати кошти у покращення соціальної та виробничої інфраструктури на користь мешканців і місцевого бізнесу.

Проте існують також негативні чинники, що можуть вплинути на податкові надходження, особливо через непрямі податки, зокрема девальвація національної валюти. Такий інструмент може бути використаний владою для досягнення номінальних бюджетних показників.

Воєнні дії вносять свої корективи у фінансове управління на місцевому рівні. Зокрема, переглядається структура видатків, обмежуються деякі

міжбюджетні трансфери, а Державне казначейство регулює черговість та пріоритетність фінансування певних видатків відповідно до наказів Міністерства фінансів. До бюджетної класифікації додано положення щодо підтримки й допомоги внутрішньо переміщеним особам.

З 2018 року спостерігається поступове зростання капітальних видатків місцевих бюджетів (рис. 2.3.), що свідчить про активні інвестиції в оновлення місцевої інфраструктури. Однак підвищення цін на енергоносії призвело до зростання видатків на оплату комунальних послуг і енергоносіїв.

Рис. 2.3. Структура видатків місцевих бюджетів за 2019-2023 роки

У 2021 році для місцевого самоврядування склалися сприятливі умови для відновлення після заходів, спрямованих на боротьбу з COVID-19, і видатки спеціального фонду в місцевих бюджетах зросли майже до 30%. Однак через війну такі видатки скоротилися до 12,9%, а частка капітальних видатків у 2022 році зменшилася до 10,2%. У 2023 році ця частка піднялася до 23,7%, що є найвищим показником за весь час функціонування місцевих бюджетів України. Водночас видатки на заробітну плату залишаються високими, що обмежує

гнучкість місцевих бюджетів.

На тлі обмежених фінансових ресурсів, зростання потреб у соціальних видатках і зниження рівня життя в багатьох громадах через руйнування та погіршення умов для бізнесу, посилюється необхідність у фінансовому контролі за бюджетними ресурсами. Також актуальним є моніторинг цільового фінансування, залучення громадянського суспільства до контролю.

Фінансова самодостатність місцевих бюджетів залежить не лише від бюджетного регулювання, але й від рівня розвитку економіки регіону, структури промисловості та сфери послуг, рівня прибутковості окремих видів діяльності, середнього рівня заробітної плати, що впливає на податкові надходження. Також важливу роль відіграє співпраця з іншими громадами, міжнародні проекти допомоги та взаємодія з закордонними партнерами.

Необхідно, щоб місцева влада створювала сприятливі умови для бізнесу, стимулювала залучення інвестицій, що в середньостроковій перспективі матиме мультиплікативний ефект для розвитку громад.

Таким чином, проведені в Україні реформи в адміністративно-територіальній, податковій і бюджетній сферах, спрямовані на зміцнення місцевого самоврядування, здатні в середньостроковому періоді поступово підвищити ресурсну спроможність більшості громад. Останнє підтверджується динамічним зростанням доходів місцевих бюджетів і збільшенням їхньої питомої ваги у доходах зведеного бюджету України, що було помітно до початку повномасштабних бойових дій у 2022 році.

Для місцевих органів влади нині залишається актуальним питання пошуку резервів для підвищення реальної фінансової спроможності місцевих бюджетів з метою забезпечення ефективного виконання їхніх функцій в умовах тривалого військового конфлікту. Зокрема, місцева влада може зосередитись на таких напрямках: забезпечення суворої фінансової дисципліни на етапі планування та використанні бюджетних коштів; інвентаризація та ефективне управління комунальною власністю і земельними ресурсами; підтримка (інформаційна, консультаційна, організаційна, фінансова) нових бізнесів;

створення сприятливих умов для ведення підприємницької діяльності з метою активізації бізнесу та пошуку й залучення додаткових інвестицій з-за меж громади; участь у міжнародних програмах для отримання грантових коштів на вирішення актуальних питань громади.

2.2. Аналіз доходної частини бюджету Волоківської сільської територіальної громади

Процес децентралізації влади, що стартував в Україні у 2014 році, привів у 2016 році до створення Волоківської сільської об'єднаної територіальної громади, яка утворилася внаслідок добровільного об'єднання територіальних громад сіл Волока, Валя Кузьмина та Грушівка. З 1 січня 2021 року до громади долучилося село Круп'янське.

Основною метою розвитку громади є досягнення стабільності економіки, підвищення рівня добробуту та покращення якості життя мешканців через сприяння позитивним структурним змінам в економічній сфері.

В умовах децентралізації кожна громада має знайти і активно просувати свої унікальні можливості, так звані «Точки розвитку». SWOT-аналіз дає змогу виявити ті сильні і слабкі сторони, які потребують найбільшої уваги і зусиль з боку громади (рис. 2.3).

Основними бюджетоутворюючими платниками Волоківської ОТГ, сплата податків і зборів яких займає найбільшу питому вагу у доходах бюджету громади, є:

- 1) Волоківська сільська рада;
- 2) Державне підприємство «Чернівецьке лісове господарство»;
- 3) Товариство з обмеженою відповідальністю «ППОйл»;
- 4) Товариство з обмеженою відповідальністю «ЄвроСмартПауер»;
- 5) Філія Приватного акціонерного товариства птахофабрика»;

6) Колективне підприємство «Валя Кузьмінське».

Таблиця 2.3

SWOT-аналіз Волоківської сільської територіальної громади

Сильні сторони	Слабкі сторони
✓ Зручне географічне розташування у південній частині Чернівецької області на трасі М12/Е50, розвинута транспортна мережа, два залізничних вузли; ✓ Наявність кваліфікованої робочої сили для роботи у сфері сільського господарства, легкої промисловості і послуг; ✓ Наявність вільних земельних ділянок та будівель привабливих для інвесторів у сфері сільського господарства, промисловості і туризму; ✓ Наявність цегельного заводу; ✓ Наявність сировини для виробництва цегли; ✓ Наявність базової інфраструктури у більшості населених пунктів громади (медична, освітня, соціальна), сучасний ЦНАП; ✓ Багаторічні культурні та творчі традиції ткацтва, вишивання; ✓ Співпраця між населеними пунктами в громаді (спортивні та культурні заходи).	✓ Території населених пунктів громади потребують благоустрою (водовідведення, освітлення, тротуари, велосипедні доріжки, зупинки); ✓ Негазифіковані всі села громади; ✓ Негативна демографічна ситуація (зменшення кількості населення, старіння); ✓ Відтік кваліфікованих кадрів; ✓ Низька свідомість платників податків; ✓ Відсутність достатньої кількості сучасних і облаштованих громадських просторів, в т.ч. дитячих та спортивних майданчиків, паркових зон, кінотеатрів; ✓ Ненаповнені та неоснащені сільські школи, слаборозвинена позашкільна освіта; ✓ Забрудненість водойм, лісосмуг сміттям, стихійні сміттєзвалища, недосконала система збору і вивезення сміття; ✓ Погане покриття мобільним зв'язком, відсутність швидкісного інтернету у деяких населених пунктах; ✓ Низька громадська активність, розрізненість поглядів в громаді щодо її розвитку; ✓ Вандалізм та руйнування матеріальних цінностей деякими мешканцями громади; ✓ Нестача робочих місць, особливо для молоді; ✓ Відсутність мереж водопостачання по селах; ✓ Незадовільне транспортне сполучення між селами громади (дороги, комунікації із населеним пунктом Круп'янське).
Можливості	Загрози
✓ Покращення бізнес-клімату в Україні за рахунок проєктивної урядової політики ; ✓ Участь у програмах міжнародної технічної допомоги, національних і регіональних програмах, у т. ч. тих, які стосуються освіти, спорту, підтримки людей із вразливих категорій, розвитку малого і середнього бізнесу та інвестицій; ✓ Зростання попиту на продовольство на світовому ринку, що стимулюватиме виробництво та переробку продукції сільського господарства ; ✓ Зростання популярності сільського, зеленого, культурного, світоглядного туризму в Україні та Європі; ✓ Підвищення інвестиційної привабливості держави, регіону і громади; ✓ Завершення реформ в державі (адмінтерустрій, медична, освітня); ✓ Імплементация Угоди про Асоціацію з ЄС (збільшення квот на експорт с/г продукції); ✓ Реалізація проєктів міжмуніципального характеру при співпраці із сусідніми територіальними громадами; ✓ Рекреаційний потенціал та наявніводні об'єкти; ✓ Наявність молодих кадрів різної кваліфікації.	✓ Міграція населення до сусідніх міст та за кордон; ✓ Продовження негативних змін клімату; ✓ Зменшення запасів підземних та поверхневих вод; ✓ Нестабільність національної валюти; ✓ Продовження військового конфлікту на Сході країни, поширення терористичної загрози на інші регіони; ✓ Зростання цін на енергоносії; ✓ Нестабільна політична ситуація, погіршення міждержавних відносин з основними закордонними партнерами України; ✓ COVID-19; ✓ ВІЙНА.

Ключовим фактором успішного розвитку громади є збалансований бюджет. Для аналізу виконання доходної частини бюджету Волоківської територіальної громади важливо врахувати ключові показники соціально-економічного розвитку. Проведемо огляд динаміки доходів громади за 2019-2023 роки, що детально представлено в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Динаміка доходної частини бюджету
Волоківської територіальної громади, тис. грн.

Найменування показника	Роки					Абсолютний приріст (+/-)		Відносний приріст (%)	
	2019	2020	2021	2022	2023	2023/ 2019	2023/ 2022	2023/ 2019	2023/ 2022
Податкові надходження	10982,5	12995,1	15648,7	17936,4	26091,6	15109,1	8155,2	137,57	45,47
Неподаткові надходження	416,0	319,0	712,5	1312,7	5236,3	4820,3	3923,6	1158,73	298,90
Доходи від операцій з капіталом	0,0	204,8	1056,1	0,0	501,6	501,6	501,6	0,0	-100
Цільові фонди	65,9	71,0	72,5	61,5	64,6	-1,3	3,1	-1,97	5,04
Офіційні трансферти	26424,8	24866,4	33101,4	28233,4	34539	8114,2	6305,6	30,71	22,33
Усього доходів	37889,2	38456,3	50591,2	47544,0	66433,1	28543,9	18889,1	75,34	39,73

Аналізуючи динаміку доходів бюджету Волоківської громади, можна виділити наступні тенденції. Загальна сума податкових надходжень значно зросла, збільшившись з 10982,5 тис. грн. у 2019 році до 26091,6 тис. грн. у 2023 році. Приріст склав 15109,1 тис. грн., відносний приріст становить 137,57%, а за останній рік (2023 порівняно з 2022) +45,47%. Цього вдалось досягти завдяки перевиконанню планових показників. Зокрема за статтями: «акцизний податок з

ввезених на митну територію України підакцизних товарів (пальне)» +3572,8 тис. грн., «місцеві податки та збори» +2360 тис. грн. (в т.ч.: податок на майно +955,8 тис. грн., земельний податок з фізичних осіб +709,6 тис. грн., єдиний податок з фізичних осіб +1345,4 тис. грн.)

Неподаткові надходження також зросли з 416,0 тис. грн. у 2019 році до 5236,3 тис. грн. у 2023 році. Приріст за п'ять років склав 4820,3 тис. грн., з яких 3923,6 тис. грн. прийшлося на останній рік. Відносний приріст до 2023 року щодо 2019 року склав 1158,73%, що вказує на суттєве збільшення цього виду доходів. Такого приросту у звітному році вдалось досягти завдяки значному зростанню за статтею «Власні надходження бюджетних установ». Зокрема перевиконання плану в звітному році за цією статтею склало 4299,8 тис. грн.

Доходи від операцій з капіталом у 2023 році становили 501,6 тис. грн., але в динаміці за досліджуваний період мають нестабільну тенденцію.

Цільові фонди залишаються практично на одному рівні протягом 2019–2023 років, з невеликим зниженням у 2023 році. Приріст за весь період незначний і становить -1,3 тис. грн., що відповідає відносному приросту - 1,97%.

Офіційні трансферти зросли з 26424,8 тис. грн. у 2019 році до 34539,0 тис. грн. у 2023 році. Приріст становить 8114,2 тис. грн. (30,71%) за весь період і 6305,6 тис. грн. (22,33%) у 2023 році порівняно з 2022 роком. Це демонструє, що громада продовжує отримувати фінансову з боку держави.

Загальна сума доходів бюджету громади значно зросла, збільшившись з 37889,2 тис. грн. у 2019 році до 66433,1 тис. грн. у 2023 році. Приріст становить 28543,9 тис. грн. (75.34%) за весь період, відносний приріст за останній рік склав 39,73%, що підтверджує тенденцію до зростання доходної бази.

Отже, доходна частина бюджету Волоківської громади значно зросла протягом останніх п'яти років. Найбільш динамічними джерелами доходу є податкові та неподаткові надходження, що свідчить про посилення економічної бази громади.

Проаналізуємо структуру доходів бюджету громади за 2019–2023 роки та

подамо результати аналізу в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Структура доходів бюджету Волоківської сільської територіальної громади, %

Показники	Роки					Абсолютний приріст (+/-)	
	2019	2020	2021	2022	2023	2023/2019	2023/2022
Податкові надходження	28,99	33,79	30,93	37,73	39,27	10,29	1,55
Неподаткові надходження	1,10	0,83	1,41	2,76	7,88	6,78	5,12
Доходи від операцій з капіталом	0,00	0,53	2,09	0,00	0,76	0,76	0,76
Цільові фонди	0,17	0,18	0,14	0,13	0,10	-0,08	-0,03
Офіційні трансферти	69,74	64,66	65,43	59,38	51,99	-17,75	-7,39
Усього доходів	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	0,00	0,00

Протягом досліджуваного періоду спостерігається поступове зростання частки податкових надходжень у структурі доходів громади з 28,99% у 2019 році до 39,27% у 2023 році. Приріст у 2023 році порівняно з 2019 склав 10,29%, що свідчить про позитивну динаміку. У порівнянні з 2022 роком приріст склав 1,55%.

Частка неподаткових надходжень у структурі доходів зросла з 1,10% у 2019 році до 7,88% у 2023 році. Приріст у 2023 році порівняно з 2019 склав 6,78%, що вказує на значний ріст цієї категорії доходів. У порівнянні з 2022 роком зростання становить 5,12%, що є суттєвим. Про чинники, які сприяли цій позитивній динаміці йшлося вище.

Показник доходів від операцій з капіталом варіює з нульовими значеннями у 2019 та 2022 роках. У 2023 році він становить 0,76%. Основним джерелом надходжень за цією статтею доходів бюджету є кошти від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення, що перебувають у комунальній власності.

Спостерігається поетапне зменшення частки цільових фондів з 0,17% у 2019 році до 0,10% у 2023 році. Приріст за 2019-2023 роки є від'ємним (-0,08%), і зменшення спостерігається також між 2022 та 2023 роками (-0,03%).

Найбільша зміна спостерігається у частці офіційних трансфертів: зниження з 69,74% у 2019 році до 51,99% у 2023 році. Абсолютне зменшення частки у 2023 році порівняно з 2019 становить -17,75%, а порівняно з 2022 роком -7,39%. Це свідчить про зменшення залежності громади від офіційних трансфертів і її прагнення до підвищення фінансової самостійності.

У підсумку треба зазначити, що структура доходів змінюється, що відображає прагнення громади до збільшення податкових і неподаткових надходжень та більшої незалежності від трансфертів. Загалом, фінансова ситуація громади характеризується поступовим зростанням частки власних доходів (податкових та неподаткових), що є позитивним показником для розвитку її фінансової самостійності.

Оскільки основну частину доходів бюджету Волоківської територіальної громади з поміж власних надходжень формують податкові надходження, проаналізуємо їхню динаміку (табл. 2.6).

Таким чином, загальний приріст податкових надходжень бюджету Волоківської громади за період 2019-2023 років склав 15109,1 тис. грн. (137,57%). Порівняно з 2022 роком зростання становило 8155,2 тис. грн. (45,47%), що свідчить про значне зростання податкових надходжень за останні п'ять років, особливо завдяки збільшенню надходжень від внутрішніх податків на товари та послуги, а саме - акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (пального).

За статтею «Податок та збір на доходи фізичних осіб» спостерігається значне зростання за період 2019-2022 років, але зниження в 2023 році порівняно з 2022 роком на 1313,1 тис. грн. (-12,84%). Це зумовлено скороченням чисельності офіційно зайнятого населення, що безпосередньо пов'язане з війною росії в Україні.

Таблиця 2.6

Динаміка податкових надходжень бюджету
Волоківської територіальної громади, тис. грн.

Найменування показника	Роки					Абсолютний приріст (+/-)		Відносний приріст (%)	
	2019	2020	2021	2022	2023	2023/ 2019	2023/ 2022	2023/ 2019	2023/ 2022
Податок та збір на доходи фізичних осіб	5251,3	6425,5	7422,0	10224,2	8911,1	3659,8	-1313,1	69,69	-12,84
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	273,0	201,4	258,5	376,9	458,3	185,3	81,4	67,88	21,60
Внутрішні податки на товари та послуги	1574,8	1777,3	2744,5	2093,3	9586,2	8011,4	7492,9	508,72	357,95
Місцеві податки та збори	3874,5	4580,3	5211,7	5230,0	7120,0	3245,5	1890,0	83,77	36,14
Інші податки та збори	8,9	10,6	12	12	16	7,1	4,0	79,78	33,33
Усього податкових надходжень	10982,5	12995,1	15648,7	17936,4	26091,6	15109,1	8155,2	137,57	45,47

Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів (в нашому випадку - лісових) демонструє стабільне зростання впродовж усіх років. Порівняно з 2022 роком, приріст склав 81,4 тис. грн. (21,60%).

Внутрішні податки на товари та послуги - це найбільш динамічна стаття доходів, яка демонструє стрімке зростання. Абсолютний приріст у 2023 році порівняно з 2019 +8011,4 тис. грн., що становить +508,72%. Порівняно з 2022 роком приріст склав 7492,9 тис. грн. (357,95%).

Показник місцевих податків та зборів вказує на стале зростання впродовж років. Порівняно з 2022 роком, приріст склав 1890,0 тис. грн. (36,14%).

Інші податки та збори (екологічний податок) – це невелика стаття доходів, однак стабільне їх зростання свідчить про позитивний тренд у

стягненні менш значних податкових надходжень.

Отже, найбільший внесок у зростання податкових надходжень зробили внутрішні податки на товари та послуги (акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (пальне)), що зросли більш ніж у п'ять разів. Загалом бюджет громади значно зміцнів за рахунок зростання всіх основних податкових статей, що є позитивним сигналом для фінансової стабільності громади.

Здійснено аналіз структури податкових надходжень до бюджету Волоківської територіальної громади за 2019–2023 роки. Отримані дані відобразимо у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Структура податкових надходжень бюджету
Волоківської сільської територіальної громади, %

Показники	Роки					Абсолютний приріст (+/–)	
	2019	2020	2021	2022	2023	2023/2019	2023/2022
Податок та збір на доходи фізичних осіб	47,82	49,45	47,43	57,00	34,15	-13,66	-22,85
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	2,49	1,55	1,65	2,10	1,76	-0,73	-0,34
Внутрішні податки на товари та послуги	14,34	13,68	17,54	11,67	36,74	22,40	25,07
Місцеві податки та збори	35,28	35,25	33,30	29,16	27,29	-7,99	-1,87
Інші податки та збори	0,08	0,08	0,08	0,07	0,06	-0,02	-0,01
Усього податкових надходжень	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	0,00	0,00

Аналізуючи структуру податкових надходжень бюджету Волоківської громади за 2019-2023 роки, можна побачити, що загальний тренд демонструє зниження ролі податку на доходи фізичних осіб та місцевих податків і зборів, натомість збільшення частки внутрішніх податків на товари та послуги (акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (пальне)).

Податок та збір на доходи фізичних осіб залишався основним джерелом

надходжень у 2019-2022 роках, але його частка різко зменшилась у 2023 році (з 57,00 % у 2022 році до 34,15% у 2023). Приріст з 2019 по 2023 рік склав -13,66 %, а за останній рік (2023 до 2022) -22,85 %, що свідчить про значне зниження внеску цього податку в загальні надходження.

Частка рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів незначно зменшувалася протягом періоду. Приріст з 2019 по 2023 рік склав - 0,73 %, а за останній рік -0,34 %, що є незначною зміною.

Внутрішні податки на товари та послуги мають найбільш примітне зростання серед усіх категорій з 11,67% у 2022 році до 36,74% у 2023 році. Приріст з 2019 по 2023 рік склав 22,4 %, а зростання за останній рік 25,07 %.

Частка місцевих податків та зборів поступово зменшувалась протягом аналізованого періоду (з 35,28% у 2019 році до 27,29% у 2023 році). Спад за 2019–2023 роки склав -7,99%, а за останній рік -1,87%, що свідчить про скорочення бази для місцевих податків і зборів.

Частка інших податків та зборів (екологічний податок) була незначною, практично не змінювалася протягом періоду і становила близько 0,06–0,08%.

Отже, з метою як забезпечення виконання планових показників за доходами, так і недопущення зменшення надходжень до сільського бюджету Волоківської територіальної громади, місцевому фінансовому органу рекомендуються постійно здійснювати аналіз надходжень платежів до місцевого бюджету, як в розрізі податків, так і в розрізі платників, проводити заходи націлені на пошук додаткових джерел надходження доходів до місцевого бюджету.

Найбільш ефективним способом наповнення бюджету громади є надання суб'єктам підприємницької діяльності на прозорих конкурсних засадах під об'єкти комерційного призначення земельних ділянок, комунальних об'єктів або потенційних туристичних об'єктів.

2.3. Аналіз видаткової частини бюджету Волоківської сільської територіальної громади

Кошти, що надходять до місцевого бюджету, переважно спрямовуються на оплату праці, енергоносії та соціальні виплати. Також фінансуються видатки на медичні засоби, харчування, благоустрій території Волоківської громади, придбання палива для шкіл, амбулаторій, пожежних підрозділів тощо.

Проаналізуємо динаміку видатків бюджету Волоківської територіальної громади за 2019–2023 роки, що представлена в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Динаміка видаткової частини бюджету Волоківської територіальної громади, тис. грн.

Найменування показника	Роки					Абсолютний приріст (+/–)		Відносний приріст (%)	
	2019	2020	2021	2022	2023	2023 / 2019	2023 / 2022	2023 / 2019	2023 / 2022
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Державне управління	5375,8	7707,6	8381,8	7617,6	9112,7	3736,9	1495,1	69,51	19,63
Освіта	20105,5	21675,2	26645,1	29868,8	36204,9	16099,4	6336,1	80,07	21,21
Охорона здоров'я	197,7	350,4	420,5	509,1	789,7	592	280,6	299,44	55,12
Соціальний захист та соціальне забезпечення	105,6	198,5	310,4	239,1	521,8	416,2	282,7	394,13	118,24
Житлово-комунальне господарство	937,2	1006,1	2031,2	1093,6	2126,0	1188,8	1032,4	126,85	94,40
Культура і мистецтво	1057,9	1360,1	1208,3	1149,6	1764,9	707	615,3	66,83	53,52
Фізична культура і спорт	217,2	222,7	416,6	124,6	143,2	-74	18,6	-34,07	14,93
Економічна діяльність	4076,2	434,6	5784,2	219,8	2095,9	-1980,3	1876,1	-48,58	853,55
Інша діяльність	734,8	873,4	1104,1	1314,8	1758,0	1023,2	443,2	139,25	33,71
Разом видатків без трансфертів	32807,9	33828,6	46302,2	42137	54517,1	21709,2	12380,1	66,17	29,38

Продовження табл. 2.8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Кошти, що передаються до інших бюджетів	4511,8	1689,2	2529,1	646,6	3523,7	-988,1	2877,1	-21,90	444,96
Усього видатків	37319,7	35517,8	48831,3	42783,6	58040,8	20721,1	15257,2	55,52	35,66

Отже, видатки бюджету Волоківської громади мають тенденцію до зростання (на 55,52% за 2019-2023 роки і на 35,66% за останній рік), що свідчить про збільшення потреб громади.

Видатки на державне управління зросли на 69,51% за весь період (2019-2023 роки) та на 19,63% між 2022 і 2023 роками. Це свідчить про збільшення адміністративних витрат громади.

Видатки на освіту показали значний абсолютний приріст у 16099,4 тис. грн. (80,07%) за весь період та 21,21% у 2023 році порівняно з 2022 роком. Це пов'язано з підвищенням зарплат вчителів, модернізацією навчальних закладів та іншими витратами на освітні потреби.

Видатки на охорону здоров'я зросли на 299,44% за п'ять років, що є найбільшим відносним приростом. Особливо помітне зростання між 2022 і 2023 роками (55,12%).

Видатки соціального призначення виросли на 394,13% за 2019-2023 роки та на 118,24% з 2022 до 2023 року. Таке зростання зумовлене зростаючими соціальними потребами та підвищенням соціальних виплат.

Збільшення видатків на житлово-комунальне господарство на 126,85% за п'ять років та на 94,4% за останній рік свідчить про значні інвестиції у ЖКГ (ремонт, оновлення інфраструктури).

Видатки на культуру та мистецтво збільшилися на 66,83% з 2019 до 2023 років та на 53,52% між 2022 і 2023 роками, що є свідченням зростання підтримки культурних програм та ініціатив.

Спостерігається значне зниження видатків на економічну діяльність на 48,58% з 2019 до 2023 року. У 2023 році зростання склало 853,55% відносно 2022 року. Стрімке зниження видатків за цією статтею у 2022 році та помітне їх

Аналізуючи структуру видатків бюджету Волоківської громади за 2019-2023 роки, можна відзначити, що питома вага видатків на державне управління зросли з 14,4% у 2019 році до 15,7% у 2023 році (+1,3%), хоча порівняно з 2022 роком показник знизився на 2,1%.

Видатки на освіту займають найбільшу частку в бюджеті, зростаючи з 53,87% у 2019 році до 62,38% у 2023 році (+8,5%). Проте, порівняно з 2022 роком, їх частка знизилась на 7,44%.

Питома вага видатків на охорону здоров'я хоча є відносно невеликою (досягла 1,36% у 2023 році), вона стабільно зростала протягом 2019-2023 років (+0,83%).

Відсоток видатків на соціальні функції зріс з 0,28% у 2019 році до 0,90% у 2023 році (+0,62%). Між 2022 та 2023 роками приріст склав +0,34%.

Видатки на ЖКГ зросли з 2,51% у 2019 році до 3,66% у 2023 році (+1,15%), з позитивною динамікою у 2023 році (+1,11%).

Видатки на культуру зросли, хоча й незначно (+0,21% за 2019-2023 роки). Між 2022 та 2023 роками зростання склало +0,35%.

Частка видатків на економічну діяльність зазнала значних коливань, знизившись на 7,31% за п'ять років. Збільшення у 2023 році (+3,1%) вказує на поступове відновлення фінансування економічних проектів

Отже, у структурі видатків Волоківської громади простежується підвищений акцент на освіту, а також на житлово-комунальне господарство. Динаміка змін у сфері соціального захисту, охорони здоров'я та економічної діяльності свідчити про адаптацію бюджету до нових викликів і потреб громади.

Аналізуємо динаміку змін у видатках бюджету Волоківської територіальної громади на економічну діяльність за 2019-2023 роки. Результати представимо у таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Динаміка видатків бюджету Волоківської територіальної громади на економічну діяльність, тис. грн.

Найменування показника	Роки					Абсолютний приріст (+/-)		Відносний приріст (%)	
	2019	2020	2021	2022	2023	2023/ 2019	2023 / 2022	2023/ 2019	2023/ 2022
Сільське, лісове, рибне господарство та мисливство	50,5	67,5	48,0	12,0	52,2	1,7	40,2	3,37	335,00
Будівництво та регіональний розвиток	3596,3	0,0	3404,1	159,7	1230,0	-2366,3	1070,3	-65,80	670,19
Транспорт та транспортна інфраструктура, дорожнє господарство	363,6	343,0	2305,1	48,1	736,7	373,1	688,6	102,61	1431,60
Інші програми та заходи, пов'язані з економічною діяльністю	65,8	24,1	27	0	77	11,2	77	17,02	100
Усього видатків на економічну діяльність	4076,2	434,6	5784,2	219,8	2095,9	-1980,3	1876,1	-48,58	853,55

Аналізуючи динаміку видатків бюджету Волоківської громади на економічну діяльність можна зазначити, що у 2023 році порівняно з 2022 вони зросли на 1876,1 тис. грн. однак скоротилися на 1980,3 тис. грн. (-48,58%) між 2019 і 2023 роками.

За період 2019–2023 років видатки на сільське, лісове, рибне господарство та мисливство зросли незначно (+1,7 тис. грн.). Зокрема, порівняно з 2022 роком видатки зросли на 40,2 тис. грн. Відносний приріст між 2019 і 2023 роками складає 3,37%, але між 2022 і 2023 роками він є набагато більшим (335%).

Спостерігається значне зменшення видатків на будівництво та регіональний розвиток (-2366,3 тис. грн.), проте між 2022 і 2023 роками вони зросли на 1070,3 тис. грн. Відносний приріст у 2023 році порівняно з 2022 роком становить 670,19%, що свідчить про відновлення інвестицій у цей сектор.

За досліджуваний період видатки на транспорт, транспортну інфраструктуру та дорожнє господарство зросли на 373,1 тис. грн., а між 2022 і 2023 роками — на 688,6 тис. грн. Відносний приріст у 2023 році з 2022 роком склав 1431,6%, що свідчить про відновлення інвестицій у транспортну інфраструктуру після їх стрімкого зменшення у 2022 році порівняно із 2021.

Таким чином, загальний тренд відображає скорочення видатків у період 2019–2022 років із відчутним зростанням у 2023 році. Найбільший ріст видатків у 2023 році порівняно з 2022 роком спостерігається у сфері транспорту і дорожнього господарства, видатки на будівництво та регіональний розвиток теж почали відновлюватися у 2023 році, хоча в порівнянні із 2021 роком вони скоротилися.

Розглянемо структуру видатків бюджету Волоківської територіальної громади на економічну діяльність за 2019-2023 роки. Результати представлені у таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Структура видатків бюджету Волоківської територіальної громади
на економічну діяльність, %

Найменування показника	Роки					Абсолютний приріст (+/–)	
	2019	2020	2021	2022	2023	2023/ 2019	2023 / 2022
Сільське, лісове, рибне господарство та мисливство	1,24	15,53	0,83	5,46	2,49	1,25	-2,97
Будівництво та регіональний розвиток	88,23	0,00	58,85	72,66	58,69	-29,54	-13,97
Транспорт та транспортна інфраструктура, дорожнє господарство	8,92	78,92	39,85	21,88	35,15	26,23	13,27
Інші програми та заходи, пов'язані з економічною діяльністю	1,61	5,55	0,47	0,00	3,67	2,06	3,67
Усього видатків на економічну діяльність	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	0,00	0,00

Видатки на сільське, лісове, рибне господарство та мисливство у 2019 році склали 1,24%, досягли піку в 15,53% у 2020 році, а згодом суттєво

знизилися до 2,49% у 2023 році. Приріст порівняно з 2022 роком склав -2,97%.

Видатки на будівництво та регіональний розвиток мали домінуючу частку у 2019 році (88,23%) та значно зменшилися у наступні роки, зокрема до 58,69% у 2023 році. За період 2019–2023 років абсолютний приріст має від’ємне значення (-29,54%), а порівняно з 2022 роком, видатки зменшилися на 13,97%,.

Видатки на транспорт та транспортну інфраструктуру, дорожнє господарство значно зросли: з 8,92% у 2019 році до 35,15% у 2023 році, при цьому зниження було лише в 2022 році (21,88%). Абсолютний приріст за період 2019–2023 років становить +26,23%, а в порівнянні з 2022 роком видатки зросли на 13,27%.

Отже, аналіз показує зміни пріоритетів у структурі видатків громади: зменшення інвестицій у будівництво та регіональний розвиток, зростання видатків на транспорт та інфраструктуру, а також коливання фінансування сільського господарства.

Впровадження механізму публічно-приватного партнерства в управлінні територіальною громадою сприятиме залученню ресурсів та вирішить частину соціально-економічних і екологічних проблем, а також забезпечить економічний добробут громади.

Висновки до розділу 2

У процесі дослідження управління коштами місцевого бюджету в умовах децентралізації зроблено наступні висновки:

- досліджено практику формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів в Україні. Один із показників посилення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування в межах бюджетної системи — це збільшення питомої ваги місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України. Для місцевих органів актуальним нині залишається питання пошуку резервів для

підвищення фінансової спроможності місцевих бюджетів з метою забезпечення ефективного виконання їхніх функцій в умовах тривалого військового конфлікту;

- проаналізовано доходну частину бюджету Волоківської сільської територіальної громади. Доходна частина бюджету Волоківської територіальної громади значно зросла протягом останніх п'яти років. Найбільш динамічними джерелами доходу є податкові та неподаткові надходження, що свідчить про посилення економічної бази громади. Загалом, фінансова ситуація громади характеризується поступовим зростанням частки власних доходів, що є позитивним показником для розвитку її фінансової самостійності;

- проаналізовано видаткову частину бюджету Волоківської сільської територіальної громади. Бюджет Волоківської сільської громади демонструє зростання в основних напрямках фінансування, зокрема в освіті, охороні здоров'я та соціальному захисті, що відображає соціальні пріоритети громади. Такий напрям як фізична культура і спорт, зазнає скорочень, а економічна діяльність показує нестабільність. Впровадження механізму публічно-приватного партнерства в управлінні територіальною громадою сприятиме залученню ресурсів та вирішить частину соціально-економічних і екологічних проблем, а також забезпечить економічний добробут громади.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

3.1. Зарубіжний досвід забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад

Досвід окремих країн світу, зокрема ЄС, які досягли значних успіхів у соціально-економічному розвитку територій та покращенні добробуту населення, має особливе значення для України в умовах її євроінтеграційного курсу, післявоєнної відбудови та проведення економічних реформ. Європейська регіональна політика спрямована на розвиток територій, зменшення міжрегіональних диспропорцій та скорочення відсталості найменш розвинених регіонів.

Качний О. С. наголошує на тому, що: «Регіональна політика кожної держави ЄС враховує рівень власного соціально-економічного розвитку та національні пріоритети. Основні принципи політики ЄС на місцевому рівні включають: фінансову підтримку регіонів з низьким економічним розвитком; узгоджену співпрацю між ЄС, урядами та місцевою владою у розробці планів розвитку; стимулювання приватних інвестицій в економічно слабкі території; виконання завдань на максимально ефективному рівні; інтеграцію місцевої політики з економічними стратегіями ЄС; гармонізацію регіональної політики з макроекономічними та соціальними стратегіями країн ЄС; а також взаємодію держав ЄС у реалізації національних регіональних ініціатив» [22].

Європейська регіональна політика націлена на підтримку територіального розвитку, зменшення відмінностей між регіонами та усунення відсталості найменш розвинених територій. Територіальна політика кожної країни ЄС формується з огляду на національні пріоритети та рівень соціально-

економічного розвитку.

Німеччина, як федеративна держава з тривалою історією, отримує допомогу від ЄС для реалізації своєї територіальної політики, яка поєднує регіональне регулювання з підтримкою місцевих ініціатив. Основним аспектом внутрішньої політики є значна державна підтримка, спрямована на усунення диспропорцій і вирівнювання бюджетів громад, водночас стимулюючи їх самостійний розвиток.

Італія, яка характеризується великими регіональними відмінностями у соціально-економічній, культурній та інфраструктурній сферах, інтегрує свою територіальну політику з європейською. Фінансова підтримка ЄС допомагає скорочувати ці відмінності шляхом інвестицій у підвищення виробництва, конкурентоспроможності та інновації. Серед пріоритетів як європейської, так і італійської політики є проекти у сфері відновлюваної енергетики, розвиток геотермальних джерел, енергозбереження та використання біопалива з місцевої сировини.

Унікальною особливістю територіальної політики Великої Британії є мінімальні міжрегіональні соціально-економічні диспропорції. У країні майже немає територій, що відстають у розвитку і значно віддалені від розвинених урбанізованих центрів. Водночас у межах держави простежуються виражені відмінності між регіонами, зокрема в природних умовах, характері економічного розвитку, спеціалізації виробництва, ринку праці, рівні життя, розвиненості комунікацій та етнічному складі населення. Територіям надається державна фінансова підтримка у різних формах, а отримання фондової допомоги ЄС базується на принципі доповнення, де фінансування здійснюється одночасно з боку ЄС та уряду Великої Британії.

Качний О. С. стверджує: «Політика підтримки територіального розвитку Франції сьогодні базується на принципах планового управління, що включає створення стратегічних програм для розвитку окремих регіонів. Значна увага приділяється розробці планових документів у сфері послуг (освіта, медицина, енергетика, культура, наука, комунікації тощо) та регіонального розвитку з

акцентом на локальні та регіональні потреби.

Ключовими інструментами цієї політики є «планові контракти» та спеціалізовані програми. Через «планові контракти» фінансуються основні сфери розвитку, такі як інфраструктура, промисловість, аграрний сектор, наука, освіта та інші. Включені проекти можуть мати місцевий, регіональний або міжрегіональний масштаб. Фінансування надходить від державного бюджету та коштів регіонів, а також залучаються фонди ЄС, департаментів і комун. Основна частина фінансування контролюється центральними органами. Пріоритетами фінансування є розвиток конкурентоспроможності та привабливості територій, а також забезпечення соціальної єдності та стабільного розвитку регіонів.

Окремі програми і стратегії спрямовані на розвиток різних типів територій (міських, сільських, гірських, прибережних тощо), зокрема покращення життєвих умов та зайнятості населення в певних районах. Територіальні програми також доповнюються галузевими стратегіями у сферах транспорту, інфраструктури тощо» [22].

Політика підтримки розвитку територій у Польщі націлена на зменшення існуючих регіональних нерівностей і стимулювання розвитку окремих регіонів. Ця стратегія значною мірою спирається на європейський досвід, як у фінансуванні, так і у впровадженні різноманітних інструментів регіональної політики. Польща активно бере участь у програмах ЄС з підтримки регіонального розвитку, де виділяються значні ресурси на такі напрями, як підтримка сільського господарства, економічна реструктуризація, розбудова інфраструктури в аграрних регіонах, зниження рівня безробіття, екологічні ініціативи тощо.

Ключовими інструментами для реалізації політики розвитку територій є програми фінансування єврорегіонів, зокрема на кордоні з країнами ЄС та іншими сусідніми державами, а також програми розвитку воєводств, що оформляються у вигляді спеціальних угод з центральними органами влади.

Більшість регіональних програм зосереджені на фінансовій підтримці з

європейських фондів. Частка державного бюджету Польщі становить приблизно 20% від загального обсягу фінансування, спрямованого на територіальний розвиток, тоді як регіональні програми отримують 15-15,6% від загального фінансування. Після вступу до ЄС всі території Польщі включено до європейської програми підтримки регіонального розвитку, що сприяє їх подальшій інтеграції та економічному зростанню.

В. Чужиков зауважує, що: «На відміну від європейської практики створення та використання фондів ресурсів для підтримки розвитку держав та їх регіонів, інші країни світу формують власну політику підтримки соціально-економічного розвитку, адаптуючи її до специфічних умов кожної держави та обираючи інструменти, що відповідають їхнім особливостям і часовим викликам.

Одним із прикладів інструментів державної підтримки в США, запроваджених під час виходу з економічної кризи 2008-2009 років, є пільгове банківське кредитування, яке спрямоване на активізацію внутрішніх інвестицій і стимулювання зовнішніх, а також на створення робочих місць і економічне відновлення окремих регіонів.

Сучасні підходи податкової політики США щодо бізнесу зосереджуються на стимулюванні інвестицій у певні адміністративні одиниці з метою розширення податкової бази. Податкові пільги надаються бізнесу для прискореного відшкодування витрат на основний капітал (амортизацію), а також для підтримки інвестиційної діяльності. Крім того, діють стимули для використання альтернативної енергетики, що передбачають податковий кредит на 50% від вартості обладнання, яке працює на сонячній чи вітровій енергії. Існують також пільги для видобувної галузі: зокрема, податкова знижка на використання надр, що дозволяє зменшити податок на прибуток для корпорацій у цій сфері до 50%» [42].

Функціонування підприємницьких зон у депресивних районах американських штатів демонструє альтернативний підхід до фінансування соціально-економічного розвитку та соціальної підтримки через федеральний

бюджет. Створення таких зон, особливо в афроамериканських і латиноамериканських районах, стало інструментом регіональної політики, спрямованим на стимулювання малого і середнього бізнесу в економічно відсталих територіях.

Важливим засобом підтримки економічного зростання є кластерні об'єднання, розміщені в різних штатах. Більше половини підприємств США діють за кластерною моделлю, максимально використовуючи природні, кадрові та інтеграційні ресурси своїх регіонів. Однією з головних переваг є доступ до ресурсів університетів, залучення кваліфікованих викладачів, студентів і дослідників. Додатково федеральний бюджет передбачає виділення штатам грантів, що розподіляються на місцях для реалізації соціальних програм – таких як пільгове житло, іпотечне кредитування, орендні виплати для малозабезпечених і багатодітних сімей.

На муніципальному рівні активно розвиваються механізми державно-приватного партнерства, які спрямовані на підтримку інфраструктури, охорону здоров'я, освіти, культуру, житлово-комунальні послуги. Такі партнерства забезпечують консалтинг і експертну підтримку міських проєктів, управлінські послуги для муніципалітетів, підготовку робочої сили, планування зайнятості та залучення коштів корпорацій для будівництва доступного житла для малозабезпечених родин.

Китай є прикладом реалізації регіональної соціально-економічної політики на основі централізованого управління, де уряд визначає пріоритети та напрями підтримки розвитку окремих територій. Основні інструменти державної підтримки тут включають поетапну регіональну політику та модель управління типу "центр-периферія".

У межах поетапної регіональної політики різні регіони Китаю отримують державну допомогу з різною швидкістю і в різних обсягах. Перший етап передбачав пріоритетну підтримку східних провінцій, які отримали особливий митний, податковий та фінансовий режими. Ці території також залучали значні державні інвестиції в інфраструктурні проєкти.

На другому етапі, який реалізується нині, основна увага зосереджена на зменшенні міжрегіональних диспропорцій. Підтримка спрямована до менш розвинених регіонів Центрального, Північно-Східного та Західного Китаю. Основними інструментами є державні інвестиції в інфраструктуру та спеціальні податкові умови, які сприяють їхньому розвитку.

Центрально-периферійна модель управління передбачає надання пріоритету фінансуванню розбудови міст та селищ міського типу, використовуючи при цьому державні й регіональні інвестиційні ресурси. Приблизно 40% доходів місцевих бюджетів надходить завдяки залученню позикових коштів і передачі земельних ділянок приватним інвесторам для будівництва житлової нерухомості.

Таким чином, забезпечення сталого розвитку країн на основі вирішення проблемності та нерозвиненості певних територій, зменшення диспропорцій у соціально-економічних показниках, створення сприятливих умов для формування конкурентного економічного середовища у регіонах та підвищення якості життя населення визначають ключові вектори регіональної політики багатьох держав, особливо країн Європейського Союзу.

3.2. Державно-приватне партнерство як інструмент соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах обмеженості бюджетних ресурсів

Забаштанський М. М., Сидор І. П. доводять, що: «В умовах складної інфраструктурної модернізації та відновлення територіальних громад, а також нагальної потреби в оновленні житлово-комунального господарства, на фоні обмежених фінансових ресурсів місцевого самоврядування виникає необхідність пошуку альтернативних підходів. Забезпечення якісного надання публічних послуг стає невідкладним завданням, і поєднання можливостей

органів місцевого самоврядування з приватними інвестиціями відкриває нові горизонти для сталого соціально-економічного розвитку громад. Успішна реалізація цих завдань, особливо через державно-приватне партнерство, є ключем до відповіді на сучасні виклики. Світовий досвід демонструє, що таке партнерство між державою та бізнесом є ефективним, перспективним і прийнятним для суспільства.» [18].

Прийняття Закону України «Про державно-приватне партнерство» та відповідних нормативно-правових документів свідчить про намір держави активно реалізовувати проекти у форматі державно-приватного партнерства. Цей Закон визначає державно-приватне партнерство як співпрацю між державою, територіальними громадами, представленими органами державної влади та місцевого самоврядування (державними партнерами), та приватним сектором, до якого належать юридичні особи, окрім державних і комунальних підприємств, або фізичні особи-підприємці (приватні партнери). Співпраця здійснюється на договірних засадах відповідно до положень Закону та інших правових актів [39].

Державно-приватне партнерство в світовій та українській практиці можна розглядати з двох основних точок зору. По-перше, з точки зору суб'єктів економічних відносин, які прагнуть досягти своїх інтересів через реалізацію спільних проектів. По-друге, з боку об'єктів, на які спрямовуються інвестиції приватного капіталу.

На рівні територіальної громади держава у таких відносинах представлена органами місцевого самоврядування, які захищають інтереси держави. Місцевий бізнес є виразником інтересів приватного капіталу, а мешканці громади виступають як споживачі, зацікавлені в якості наданих послуг (рис. 3.1).

Місцеві органи влади, реалізуючи проекти державно-приватного партнерства, прагнуть оптимізувати бюджетні видатки на розвиток інфраструктури та прискорити будівництво, реконструкцію і введення об'єктів в експлуатацію.

Рис. 3.1. Інтереси суб'єктів економічних відносин у сфері реалізації проектів державно-приватного партнерства на рівні територіальної громади

Забаштанський М. М., Сидор І. П. наголошують, що: «Важливою перевагою залучення приватного капіталу місцевого бізнесу в соціальну інфраструктуру територіальних громад через механізм державно-приватного партнерства є також стимулювання розвитку ринку будівництва та операторів у сферах освіти, охорони здоров'я та інших соціальних послуг. Це сприятиме підвищенню якості послуг на основі конкуренції. Для місцевого бізнесу така співпраця означає швидке отримання необхідних дозвільних документів та мінімізацію ризиків. Інвестори отримують стабільний дохід протягом усього терміну дії договору державно-приватного партнерства, що робить такі проєкти привабливішими порівняно з комерційними. Таким чином, місцева влада забезпечує стабільний попит на проєкт та сприяє його реалізації на рівні, що забезпечує щонайменше беззбитковість» [18].

Задоволення потреб мешканців територіальної громади передбачає надання їм якісних та своєчасних суспільних послуг у всіх сферах життєдіяльності, що в підсумку сприяє підвищенню рівня їх життя.

У післявоєнний період в Україні доцільно адаптувати механізм державно-приватного партнерства для залучення інвестиційних ресурсів з метою

відбудови зруйнованих об'єктів інфраструктури. Відновлення цих об'єктів є серйозним викликом, що потребує комплексного підходу для системної відбудови країни.

Національна інвестиційна рада при Президентові України розробила основні реформи у сфері державно-приватного партнерства. Їхня головна мета – суттєво скоротити тривалість та спростити процедури підготовки проектів, як мінімум удвічі. Ці оновлення стосуватимуться проектів з державно-приватного партнерства, пов'язаних з відбудовою країни, включно з будівництвом лікарень, шкіл, дитсадків, вокзалів та інших важливих інфраструктурних об'єктів. Крім того, розширено перелік можливих сфер застосування таких проектів. У сфері транспортної інфраструктури додано нові об'єкти: міська транспортна інфраструктура, системи радіотехнічного забезпечення залізниць, аеронавігаційні послуги для аеропортів і аеродромів, а також пункти пропуску на державному кордоні.

Розглядається новий напрямок – житлова забудова, що охоплює зведення гуртожитків, соціального житла, житла для військових, учасників бойових дій та їхніх сімей, а також відбудову пошкодженого чи зруйнованого житла, об'єктів пенітенціарної системи та слідчих ізоляторів. Окрім цього, органи державної влади та місцевого самоврядування можуть залучати державно-приватне партнерство в інших соціально значущих сферах.

Завдяки уточненню та розширенню сфер застосування державно-приватного партнерства з'являється можливість зосередити зусилля на соціальних та інфраструктурних об'єктах, що потребують відновлення. При активному використанні всіх можливих інструментів відновлення країни, зокрема з підтримкою союзників, міжнародних фінансових організацій та груп, можна ефективно вирішувати нагальні економічні виклики України.

Негрич М. М., Корж Р. В. стверджують, що: «Для багатьох країн, зокрема й України, одним із ключових факторів успіху програм державно-приватного партнерства є здатність залучити іноземні інвестиції. Разом із капіталовкладеннями інвесторів можуть прийти й сучасні технології, для чого

важливо вирішити низку зовнішньополітичних та міграційних питань, які можуть впливати на інтерес іноземних партнерів. Світова практика державно-приватного партнерства дає численні приклади як успішних, так і проблемних проєктів у різних країнах, таких як Велика Британія, Канада та Франція. Аналіз їхнього досвіду допомагає виявити фактори, що сприяли успіху або, навпаки, спричинили труднощі.

До проблемних прикладів державно-приватного партнерства належать масштабні інфраструктурні проєкти: Євротунель (де відбулося значне перевищення бюджету і затримка в експлуатації), міст Моранді в Генуї (руйнування), атомна електростанція у Фукусімі (вибух після цунамі), реконструкція метро у Лондоні (зміщення графіка робіт і банкрутство компанії) та кілька лікарень у Великій Британії (значне перевищення початкових кошторисів)» [37].

Аналіз розвитку державно-приватного партнерства в Україні та інших розвинених країнах вказує на необхідність удосконалення кількох ключових напрямів, зокрема:

1. Державне управління державно-приватним партнерством. Незважаючи на існування профільного органу – Міністерства економіки України, – робота над моделлю державно-приватного партнерства та її залучення до розвитку інфраструктури поки не забезпечує очікуваної ефективності.

2. Недостатня інформаційна прозорість. Відсутність актуальної інформації про кількість проєктів, обсяги інвестицій та їхні деталі стримує розвиток ринку. Це вимагає покращення інформаційного забезпечення та системи управління інфраструктурним розвитком.

3. Система планування та науково-технічний розвиток. Стратегічне планування на державному рівні, особливо в інфраструктурній сфері, потребує суттєвого вдосконалення, що включає увагу до інноваційного та науково-технічного розвитку.

4. Регулювання та судова система. Існують проблеми як у законодавстві,

яке регулює державно-приватне партнерство, так і в судовій системі, що створює перешкоди для реалізації проєктів.

5. Підготовка проєктів. Існує дефіцит підготовки та просування проєктів для фінансуючих організацій. Не створюється середньостроковий перелік перспективних проєктів, які можна реалізувати за державно-приватним партнерством, що обмежує залучення інвесторів.

6. Мотиваційні та аксіологічні перешкоди. Недостатня мотивація для інвесторів та невирішені ціннісні питання утруднюють залучення тих, хто готовий брати на себе певні ризики.

7. Геополітичні виклики. Погіршення геополітичної ситуації, включно з війною росії проти України, перешкоджає залученню іноземних інвестицій, що знижує конкуренцію, обмежує приплив нових технологій і знань, перевірених за кордоном [37].

Для ефективної реалізації політики сталого соціально-економічного розвитку територіальних громад і забезпечення їх фінансової стабільності необхідно активно впроваджувати механізми державно-приватного партнерства при реалізації інвестиційних проєктів.

У процесі розробки та впровадження проєктів державно-приватного партнерства на рівні територіальних громад слід зосередити особливу увагу на громадському контролі, що гарантуватиме законність дій органів місцевого самоврядування. Контроль з боку громади можуть здійснювати трудові колективи, профспілки, громадські організації, політичні партії, молодіжні рухи та інші об'єднання громадян, а також самі жителі громади. У цьому напрямку органи місцевої влади повинні сприяти активному залученню громадян до наглядових заходів та підтримувати публічні ініціативи з реалізації проєктів державно-приватного партнерства у різних форматах: громадські слухання, обговорення, експертиза проєктів тощо.

Висновки до розділу 3

За результатами обґрунтування перспектив соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах децентралізації зроблено наступні висновки:

- узагальнено зарубіжний досвід забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад. Досвід окремих країн світу, зокрема ЄС, які досягли значних успіхів у соціально-економічному розвитку територій та покращенні добробуту населення, має особливе значення для України в умовах її євроінтеграційного курсу, післявоєнної відбудови та проведення економічних реформ. Європейська регіональна політика націлена на підтримку територіального розвитку, зменшення відмінностей між регіонами та усунення відсталості найменш розвинених територій. Територіальна політика кожної країни ЄС формується з огляду на національні пріоритети та рівень соціально-економічного розвитку;

- обґрунтовано, що державно-приватне партнерство виступає інструментом соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах обмеженості бюджетних ресурсів. Для ефективної реалізації політики сталого розвитку і забезпечення фінансової стабільності громад необхідно при реалізації інвестиційних проєктів активно впроваджувати механізми державно-приватного партнерства. Тенденції розвитку державно-приватного партнерства в Україні та інших розвинених країнах вказує на необхідність удосконалення його ключових напрямів.

ВИСНОВКИ

У процесі вивчення децентралізації як чинника сталого соціально-економічного розвитку території напрацьовані наступні висновки:

1. Досліджено концептуальні засади сталого розвитку територіальних громад. Сталий розвиток територіальних громад являє собою процес формування та підтримки самодостатніх спільнот на місцевому рівні, які здатні забезпечувати довготривале підвищення якості життя населення. Цей розвиток охоплює економічну, соціальну та екологічну складові, сприяє ефективному управлінню ресурсами та послугами, а також передбачає збалансоване розподілення функцій та повноважень між центральними та місцевими органами влади. Ключову роль у сталому розвитку відіграє територіальна громада. Сталий розвиток територіальних громад охоплює не лише економічні питання, а також соціальні, екологічні, культурні та управлінські аспекти. Сталий розвиток територіальних громад передбачає комплекс заходів організаційного та економічного характеру, спрямованих на зміцнення основ для сталого розвитку суспільства. В сучасних умовах перспективні напрями розвитку країни залежать від ефективної діяльності територіальних громад у контексті забезпечення їх сталого розвитку, а основою для цього є децентралізаційні зміни, що трансформують територіальні взаємовідносини.

2. Розглянуто децентралізацію у забезпеченні соціально-економічного розвитку громад. Децентралізація спрямована на посилення автономії місцевих громад, що дає їм можливість оперативніше вирішувати власні потреби й завдання, сприяє підвищенню прозорості та ефективності управління, покращує рівень обслуговування громади та залучає громадян до участі в прийнятті важливих рішень.

Децентралізація в Україні є однією з найважливіших реформ, яка здобула підтримку як серед громадян, так і на міжнародному рівні. Ця реформа полягає в передачі значної частини управлінських повноважень і фінансових ресурсів

від центральних органів влади до місцевих громад. Головною метою є покращення добробуту населення через посилення відповідальності місцевих органів, підвищення їхньої ефективності та стимулювання розвитку регіонів. Практика, отримана Україною під час війни, підтверджує перевагу децентралізованих фінансових рішень перед централізованими моделями, зокрема в аспекті оперативного залучення та розподілу ресурсів на потреби оборони. Одним з найважливіших аспектів на шляху до ефективної децентралізації є вирішення фінансових та юридичних питань, зокрема чіткого розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями в умовах воєнного стану.

3. Визначено фінансову децентралізацію як інструмент соціально-економічного розвитку територій. Фінансова децентралізація являє собою регламентований та науково обґрунтований механізм розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідальності між центральною та місцевою владою, що сприяє зростанню доходної бази місцевих бюджетів, забезпечує прозорий і справедливий розподіл податків, зібраних на певній території, а також надає можливість ефективно задовольняти фінансово-економічні та соціальні потреби мешканців громади в умовах сучасних кризових викликів. Однією з головних переваг фінансової децентралізації є створення умов для розвитку горизонтальної та вертикальної бюджетної конкуренції, що стимулюватиме сталий та ефективний соціально-економічний розвиток регіонів. Водночас фінансова децентралізація може створювати певні ризики, включаючи підвищення рівня корупції на локальному рівні, зниження впливу держави на розвиток регіонів, загострення просторової соціально-економічної нерівності та посилення сепаратистських настроїв.

4. Досліджено практику формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів в Україні. Один із показників посилення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування в межах бюджетної системи — це збільшення питомої ваги місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України. В період з 2015 по 2021 рік, ще до активної фази воєнних дій, частка доходів

місцевих бюджетів у загальних доходах зведеного бюджету збільшилася з 15,5% до 22%. З початком масштабної війни у 2022 році питома вага доходів місцевих бюджетів у зведеному скоротилася до 19% у 2022 році та 15% у 2023 році. Це зумовлено централізацією фінансових ресурсів для підтримки обороноздатності, зниженням податкових надходжень через економічний спад у багатьох галузях, а також масовою вимушеною міграцією населення. У 2023 році відбулося поступове відновлення економічної активності, що супроводжувалося підвищенням мінімальної заробітної плати та зростанням середнього рівня оплати праці в багатьох галузях, завдяки чому доходи місцевих бюджетів знову почали зростати.

Для місцевих органів нині залишається актуальним питання пошуку резервів для підвищення фінансової спроможності місцевих бюджетів з метою забезпечення ефективного виконання їхніх функцій в умовах тривалого військового конфлікту.

5. Проаналізовано доходну частину бюджету Волоківської сільської територіальної громади. Доходна частина бюджету Волоківської територіальної громади значно зросла протягом останніх п'яти років. Найбільш динамічними джерелами доходу є податкові та неподаткові надходження, що свідчить про посилення економічної бази громади. Загалом, фінансова ситуація громади характеризується поступовим зростанням частки власних доходів, що є позитивним показником для розвитку її фінансової самостійності.

З метою як забезпечення виконання планових показників за доходами, так і недопущення зменшення надходжень до бюджету громади, місцевому фінансовому органу рекомендується постійно здійснювати аналіз надходжень платежів до місцевого бюджету, як в розрізі податків, так і в розрізі платників, проводити заходи націлені на пошук додаткових джерел надходження доходів до місцевого бюджету. Найбільш ефективним способом наповнення місцевого бюджету є надання суб'єктам підприємницької діяльності на прозорих конкурсних засадах під об'єкти комерційного призначення земельних ділянок, комунальних об'єктів або потенційних туристичних об'єктів.

6. Проаналізовано видаткову частину бюджету Волоківської сільської територіальної громади. Бюджет Волоківської сільської громади демонструє зростання в основних напрямках фінансування, зокрема в освіті, охороні здоров'я та соціальному захисті, що відображає соціальні пріоритети громади. Такий напрям як фізична культура і спорт, зазнає скорочень, а економічна діяльність показує нестабільність. Стрімке зниження видатків бюджету на економічну діяльність у 2022 році та помітне їх відставання у 2023 порівняно із 2021 роком зумовлене військовими діями на території нашої країни та необхідності перенаправлення бюджетних коштів у пріоритетні сфери визначені умовами військового стану. Застосування механізму публічно-приватного партнерства в управлінні територіальною громадою не тільки сприятиме залученню ресурсів, а й вирішить частину соціально-економічних та екологічних проблем, забезпечить економічний добробут громади.

7. Узагальнено зарубіжний досвід забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад. Досвід окремих країн світу, зокрема ЄС, які досягли значних успіхів у соціально-економічному розвитку територій та покращенні добробуту населення, має особливе значення для України в умовах її євроінтеграційного курсу, післявоєнної відбудови та проведення економічних реформ. Європейська регіональна політика націлена на підтримку територіального розвитку, зменшення відмінностей між регіонами та усунення відсталості найменш розвинених територій. Територіальна політика кожної країни ЄС формується з огляду на національні пріоритети та рівень соціально-економічного розвитку. На відміну від європейської практики створення та використання фондів ресурсів для підтримки розвитку держав та їх регіонів, інші країни світу формують власну політику підтримки соціально-економічного розвитку, адаптуючи її до специфічних умов кожної держави та обираючи інструменти, що відповідають їхнім особливостям і часовим викликам.

8. Обґрунтовано, що державно-приватне партнерство виступає інструментом соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах обмеженості бюджетних ресурсів. Забезпечення якісного надання

публічних послуг стає невідкладним завданням, а поєднання можливостей органів місцевого самоврядування з приватними інвестиціями відкриває нові горизонти для сталого соціально-економічного розвитку громад. Для ефективної реалізації політики сталого розвитку і забезпечення фінансової стабільності громад необхідно при реалізації інвестиційних проєктів активно впроваджувати механізми державно-приватного партнерства. Тенденції розвитку державно-приватного партнерства в Україні та інших розвинених країнах вказує на необхідність удосконалення його ключових напрямів. У процесі розробки та впровадження проєктів державно-приватного партнерства на рівні територіальних громад слід зосередити особливу увагу на громадському контролі, що гарантуватиме законність дій органів місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесова Н.Е., Мордовцев О. С., Сергієнко Ю. І. Теоретико-методичні засади ідентифікації та взаємозв'язку впливу дестабілізуючих факторів на економічну безпеку промислового підприємства. *Бізнес Інформ*. 2020. №9. С. 2028.
2. Бази́ка С. К. Організаційно-правові засади взаємодії між територіальними громадами в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. 2024. № 6.
3. Балабу́ха К. Є. Реформа децентралізації як один із перспективних напрямків удосконалення механізмів державного регулювання сфери культури в Україні. *Право та державне управління*. 2020. № 1(2). - С. 65-69.
4. Безена І. М. Управління стратегічним розвитком громади: публічна влада й інститути громадянського суспільства в умовах децентралізації. *Право та державне управління*. 2020. № 1(2). С. 213-219.
5. Богуславська С. І., Кравченко О. О., Дубовик В. В. Децентралізація в Україні: досягнення та виклики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. № 5.
6. Борщевський В., Матвеев Є., Куропась І., Микита О. Війна. Громади. Децентралізація. Як налагодити ефективне управління громадами в сучасних геополітичних реаліях. URL: <https://www.prostirua/?news=viina-hromadv-detsentralizatsiya-vak-nalahodvtv-efektivne-upravlinnva-hromadamv-v-suchasnh-beoroiiusipuii-geaiiyaii>
7. Брюшкова Н. О., Тимошенко В. О. Децентралізація та її вплив на управління земельними ресурсами. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023. № 12.
8. Бюджетний кодекс України №2456-VI від 8 липня 2010 року, із змінами і доповненнями URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

9. Голич Н., Панухник О. Процес децентралізації як чинник розвитку бізнес-середовища територіальних громад. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2019. Вип. 2. С. 112-121
10. Горняк О. В., Котелевська Я. В. Формування інститутів децентралізації економічної влади. *Вісник Одеського національного університету*. Серія : Економіка. 2023. Т. 28, Вип. 3. С. 6-10.
11. Горохова Л., Г. Невинна Досягнення та перспективи реформи децентралізації в Україні. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2023. Вип. 46. С. 253-261.
12. Дейч М. Є. Децентралізація: соціальна відповідальність громадян як чинник сталого розвитку територій. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 2. С. 38-45.
13. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація : монографія / відп. ред. Н.Р. Нижник. Київ : Вид-во УАДУ, 1997. С. 1617
14. Державне управління і менеджмент : навч. посібник у таблицях і схемах / Г.С. Одінцева та ін. за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Г.С. Одінцової. Харків : ХарРІ НАДУ. 2002. 492 с.
15. Державне управління та державна служба: словник-довідник / уклад.: О.Ю. Оболенський. Київ :КНЕУ, 2005. С. 111.
16. Дмитрієва О. І., Мордовцев О. С., Шепелєв О. В. Фінансова децентралізація як системний механізм соціально-економічного розвитку територій. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2023. № 2. С. 64-78.
17. Дрогомирецька Л. Ф. Децентралізація як чинник розвитку сільських територіальних громад. *Економічний простір*. 2019. № 141. С. 147-157.
18. Забаштанський М. М., І. П. Сидор Державно-приватне партнерство у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку територіальних громад *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 6. С. 18-23.
19. Золотоноша О. В. Роль місцевих бюджетів у процесі децентралізації. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип.

3. С. 38-41.

20. Іванова А. Особливості забезпечення соціального захисту в умовах децентралізації бюджетних повноважень. *Світ фінансів*. 2021. Вип. 1. С. 38-47.

21. Карпа М. І., Т. М. Кіцак Т. М. Компетенція органів державної влади та органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації: запровадження європейських принципів і стандартів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 3. С. 138-143.

22. Качний О. С. Зарубіжний досвід формування механізмів державного управління соціально-економічним розвитком регіонів. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2017. № 2. С. 170-174.

23. Ковбасюк Ю. В. Нові підходи до формування регіональної політики та регіонального управління. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 7(157). С. 246-253.

24. Козаченко Ю. П. Механізм підвищення інвестиційної привабливості регіонів в умовах децентралізації управління. *Держава та регіони. Серія : Державне управління*. 2019. № 2. С. 66-71.

25. Колишко Р. Децентралізація публічної влади: історія та сучасні тенденції розвитку. *Вісник КНУ*. 2003. Вип. 27. С. 201.

26. Коломоєць Т. О., Курінний Є. В., Титаренко М. В. Фінансова спроможність територіальної громади в умовах децентралізації податків та зборів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2023. Т. 34(73), № 6. С. 219-223.

27. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Рішення Кабінету Міністрів України № 333-2014р, 01.04.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>

28. Котов І.В. Теоретичні основи управління сталим розвитком територіальних громад. *Право та державне управління*. 2023. № 3. С. 83-88. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.3.12>

29. Кравченко О. О., Шпурик Н. Ю. Впровадження реформ для розвитку

країни: роль та значення. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. 2023. №7. [Електронний ресурс]. - URL : [https : //www. inter-nauka.com/uploads/public/16832850014148.pdf](https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16832850014148.pdf)

30. Кушніренко О. М. Модернізація стратегічних галузей національної економіки в умовах децентралізації. *Вісник економічної науки України*. 2023. № 2. С. 97-106.

31. Левандівський О. Т. Управління податковими надходженнями до бюджету територіальних громад в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. 2024.

32. Логвіновська С. І., Маринов Д. М. Інституційні зміни органів місцевого самоврядування у процесі фінансової децентралізації в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2022. Вип. 65. С. 157-161.

33. Лункіна Т. І. Особливості розвитку децентралізації в Україні: сучасні аспекти. *Інфраструктура ринку*. 2021. Вип. 57. С. 80-86.

34. Малиновський В.Я. Словник термінів і понять з державного управління. 2-ге вид., доповн., переробл. Київ : Центр сприяння інституц. розв. держ. служби, 2005. С. 51

35. Мізіна І. В. Міжнародний досвід фінансової децентралізації: теоретико-правовий аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. Вип. 2. С. 45-50.

36. Міністерство фінансів України URL: <http://www.minfin.gov.ua>

37. Негрич М. М., Корж Р. В. Використання в Україні ключових чинників зарубіжного досвіду ефективності реалізації інфраструктурних проектів за моделями державно-приватного партнерства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 11. С. 81-87.

38. Пастернак В. В. Децентралізація місцевого самоврядування в умовах інтеграції України до європейського правового простору. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Вип. 3. С. 28-31.

39. Про державно-приватне партнерство. Закон України зі змінами і доповненнями, внесеними від від 27 липня 2023 року N 3272-IX. URL:

https://ips.ligazakon.net/document/view/t102404?an=0&ed=2022_11_19

40. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України. Відомості Верховної ради України. 2015. № 13. Ст. 91.

41. Про затвердження Концепції сталого розвитку населених пунктів: Постанова Верховної Ради України від 24 грудня 1999 р. №1359-хІV URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1359'14>

42. Регіональна політика Європейського Союзу: підручник / за ред. В. Чужикова. Київ : КНЕУ. 2016. 495 с.

43. Реформа децентралізації триває: результати та плани. URL: <http://www.golos.com.ua/article/376929>

44. Сивульська Н. М., Веселюк М. В. Реформа фінансової децентралізації та її вплив на фінансову спроможність бюджетів територіальних громад. *Ефективна економіка*. 2024. № 6.

45. Сімків Л.Є. Кулик Т.П. Реформування місцевого самоврядування в Україні: тенденції і проблемні аспекти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент»*. 2017. № 28. С. 1518.

46. Сочка К., Перчі О. Фінансова децентралізація в Україні: попередні результати та перспективи. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 2024. Вип. 5. С. 451-464.

47. Стогова О. В. Децентралізація та місцеве самоврядування в Румунії. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 1. С. 24-29.

48. Стойка А. В., Чечель А. О., Головіна О. І. Фінансова децентралізація як чинник сталого територіального розвитку. *Менеджер*. 2020. № 1. С. 60-77.

49. Татарин Н.Б., Войтович В.В. Місцеві бюджети як фінансова база місцевого самоврядування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 11. С. 159-162.

50. Тимошенко М. М. Передумови та шляхи удосконалення земельних відносин в контексті сталого соціально-економічного розвитку сільських

територій. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 1. С. 36-41.

51. Тимошенко М. М. Формування та значення принципів сталого соціально-економічного розвитку сільських територій. *Економічний форум*. 2018. № 2. С. 161-169.

52. Філіпенко Т. В., М. С. Репін Вплив фінансової децентралізації на формування спроможних територіальних громад в Україні. *Право та державне управління*. 2020. № 4. С. 307-312.

53. Філяк М. С. Маркери сталого розвитку у збалансуванні впливів різних типів поселень на соціально-економічний розвиток території. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 20(3). С. 111-115.

54. Хомюк Н. Децентралізація як чинник диверсифікації розвитку сільських територій. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2019. № 1. С. 85-91.

55. Шевчук О. Р. Реформа децентралізації в Україні як елемент правового механізму подолання корупції. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. Вип. 3. С. 130-135.

56. Шпикуляк О. Г. Інституційні засади та соціально-економічні детермінанти стимулювання сталого розвитку сільських територій: теоретичний аспект. *Науковий вісник Чернівецького університету. Економіка*. 2015. Вип. 730-731. С. 21-25.

57. Юшко С. В. Прозорі бюджети як передумова ефективного контролю за публічними фінансами в умовах децентралізаційних процесів в Україні. *Фінанси України*. 2024. № 4. С. 25-39.

58. ISO 26000:2010 Guidance on social responsibility. Access mode : <http://isotc.iso.org>

59. Kuzkin Y. Estimation of structural and regional differentiation of municipal budgets under financial decentralization case for Ukraine. *Public and Municipal Finance*. 2018. Vol. 7. Issue 4. P. 29-40.

60. Raszkowski A., Bartniczak B. On the Road to Sustainability: Implementation of the 2030 Agenda Sustainable Development Goals (SDG) in Poland. 2019. T. 11. Vol. 366.

61. Yemelienenko L.M., Osetskyi V.L., Osetska D.V. Institutional imperatives of the expansion of the fiscal space of Ukraine in the process of european integration. *Scientific bulletin of Polissia*. 2017. Volume 1, № 4(12). P.72-78